

ДІНИ АНТРОПОЛОГИЯ ПӘНІ БОЙЫНША ДӘРІСТЕР ТЕЗИСІ

Дәріс тақырыбы: Діни антропологияның пәні және оның гуманитарлық ғылымдар жүйесіндегі орны (силлабуспен бірдей болуы керек);

Дәріс мақсаты:

- **Когнитивті мақсат:** Діни антропологияның негізгі түсініктері мен категорияларымен таныстыру.
- **Функционалдық мақсат:** Студенттердің дінтанушы маман ретінде қалыптасуындағы діни антропологияның рөлі.

Дәрістің негізгі терминдері: Антропология, адам, әлем, дін, дәстүр, сенім, ғылым, философия.

Дәрісте қарастырылатын негізгі мәселелер:

1. Діни антропологияның ғылым ретінде қалыптасуының негізгі мәселелері
2. Діни антропологияның философиялық бағыттарға бөлінуі
3. Адам мәселесі, жаратушы мен адам.

Дәрістің қысқаша тезисі

Антропология (гректің *anthropos* адам, және *logos* – ұғым, ілім). Адам деген ұғымның аспектілерінің көптігінен және бұл атаудың өте жалпы болғандығынан антропология жеке пән ретінде қарастырылмайды. Діни антропология – әр түрлі халықтар және тайпалардың діни нанымдары мен сенімдері және салттары мен дәстүрлері туралы деректерді жинақтап жүйелейтін зайырлы гуманитарлық пән.

Діни антропологияның зерттеу пәні – адам, оның сенімі, діни сенімнің мәдениеттегі және күнделікті тұрмыстағы көрінісі . Ағылшын тілді елдерде, соңғы онжылдықтарда – Францияда, басқа да Европа елдерінде діни антропология мәдениет тарихының дамуының барлық кезеңдеріндегі барлық формаларының көріністерінің бір бөлігі - дін туралы ғылым деп қарастырылады.

16-17 ғғ. Европада антропологиялық идеялардың қарқынды дамыды. Осы кезеңде П. Мортир, М. Монтень, Руссо и Дидро еңбектерінде дамытылған «бақытты тағы адам» концепциясы көпке белгілі болды.

19 ғасырда антропологияның қалыптасуына А. Фергюсон, Кондорс және Тюрго тарихи прогресс идеялары әсер етті.

Тарихи ең алғашқы антропологиялық бағыт деп 19 ғасырдың екінші жартысында АҚШ пен Ұлыбританияда қалыптасқан эволюционизмді айтуға болады.

Диффузионистік Герман -Австриялық мектебінің өкілдері Ф. Гребнер мен В. Шмидт, ағылшын мектебінің өкілдері У. Смит және Э. Пери еңбектерінде тұжырымдалды.

XX ғасырдың басында британдық функционалистер Б.Малиновский мен Радклиф-Браун (Боас) – антропологиялық теорияның негізін салу жолында эмпирикалық материал жинаумен айналысты

Францияда этнология мәселесіне деген қызығушылықтарымен белгілі болған Э. Дюркгеймның оқушылығының мектебі пайда болды.

Американдық антропологияға реабилитация эволюционизмді ақтау тән болды. Л. Уайт адамзат өркениеті өзі тұтынған қуаттардың көлеміне тәуелді («Уайт заңы») деген концепция ұсынды. Неоэволюционизмнің тағы бір өкілі Д. Стюарт әр мәдениеттің ерекшелігін ескеретін көпсалалы эволюция концепциясын ұсынды.

Қазіргі американдық антропологияда дәстүрлі мәдениетті зерттеуде К. Герцтің тұлғасы ерекше орында деп айтуға болады.

60-70-ші жылдары этнос теориясы саласында бінеше концепция жарық көрді. Әсіресе Ю. Бромлейдің этнос концепциясын Маркстың қоғамдық-экономикалық формациясы ілімімен біріктіріп, соның негізінде этно-әлеуметтік қауымдастық эволюциясы моделін құруды жоспарлады.

Л. Гумилевтің марксизмнен ашық бас тартып, этностарды өздерінің ерекше заңдылықтарымен дамитын биоәлеуметтік феномен ретінде қарастырған концепциясы ерекшелігімен көзге түсіп, кең таралып кетті.

Философиялық, діни-философиялық және құдай туралы ілімнің пәні секілді діни антропология ұғымын анықтауға қатысты таластар жүз жылға жуық уақыт бойына бір толастамады. Бірқатар теологтар адам туралы діни-философиялық және діни ілімнің ішкі ұқсастықтары бар десе, басқалары діни антропологияның философиялық антропологияға, оның ішінде діни тұрғыдан философиялық антропологияның мәні мен мазмұнына қайшы келеді деп санайды.

Теологтардың ХХІ ғасырдың басындағы антропологияға қызығушылығының артқаны сияқты, бұл мәселеге қатысты дау-дамай өткір сипат алып отыр. Батыстық зерттеушілер мәселенің антропологиялық тұрғыдан қойылуы «соңғы әмбебап философиялық жүйе өз орнын жоғалта бастағандықтан» философиялық мәнге ие болғанын мойындайды. Олар бұл үрдісті адамның «саналы жануар» ретіндегі дәстүрлі анықтамасының күйреуімен түсіндіреді.

Қазіргі уақытта аталған проблема жекелеген ғылыми пәндер немесе адам туралы ғылымдар жүйесі түріндегі бірнеше ғылымның күш-жігерін біріктіріп отыр. Зерттеушілер адам туралы ғылымды жүйелеудің бірнеше түрін ұсынады. «Антропология» ұғымын айқындауда негізгі тезис адам феноменінің күрделі екендігін түсіну болып табылады.

Философиялық антропологиядағы негізгі философиялық проблемалар түйісетін басты сұрақ И.Канттың айтуынша «Адам дегеніміз не?» деген сұрақ болып табылады. Тарихи процесті танудың белгілі бір үлгісі мен антропологияның көптүрлі сипаты осы сұраққа берілетін жауапқа байланысты болды.

«Антропологиялық» ой-пікірлердің негізін салушылары сияқты «философиялық антропологияның» негізін салушы М.Шелер, Х.Плесснер, А.Гелен де ашық иррационализм ұстанымын жақтап, адамды мүлдем танып-білуге болмайтынын, адам мәселесінің бітпейтінін айтып, адамның табиғи мәні ақылға бағынбайтын «осы өмірімен» анықталған деді.

Діни антропология – философиялық-діни білімнің белгілі бір бағыты ғана емес, ол сондай-ақ не формалды, не диалектикалық логикаға бағынбайтын ойлаудың нақты бір әдісі болып табылады.

Діни антропологияның объектісі – адам. Ол ешқандай тұтас бола алмайды. Нәтижесінде діни антропология қазіргі заманғы діни модернизмнің бір бағыты болып қалды. Оның шеңберінде діни ойшылдар адамның өз табиғатында екіжақтылығы мәселесін көтерді.

XX ғасырдың 20-жылдарында антропологияға ғылыми, философиялық топтардың назары ерекше ауып, «антропологиялық бұрылыс» жасап, адамды, оның іс-әрекеті мен ойлауына ерекше назар аудара бастады. Антропологиялық төңкеріс ғылымның қандай саласын алмасақ та, адам тұлғасы жайындағы теориялар қалыптасып қойғандығына негізделген.

Дәріс бойынша қорытынды сұрақтар:

1. Діни антропологияның пайда болуы
2. Діни антропологияның принциптері мен мәселері

Әдебиеттер тізімі:

1. К. Ермишина. Религиозная антропология. Учебное пособие. - М., 2016. – 368 с.
2. Борбасова Қ.М., Рысбекова Ш.С. Діни антропология. –Алматы: Қазақ университеті, 2014.- 255 с.
3. Орлова Э. История антропологических учений. – М., 2014. – 624 с.
4. Рысбекова Ш.С. Религиозная антропология: учеб. пособие. –Алматы: Қазақ университеті, 2011. 255 с.
5. Панкин С. Ф. Религиозная антропология: конспект лекций: учебное пособие. М.: Флинта; МСПИ, 20011. 199 с.
6. Аригин Е. И., Тюрин Ю. Я. 4. Религиозная антропология : учеб. пособие для студентов специальности «Религиоведение». Ред.-издат.комплекс ВлГУ, 2011. – 124 с.

Дәріс тақырыбы: Ежелгі түркілердің дүниетанымы және зороастризмдегі антропологиялық көзқарастар

Дәріс мақсаты:

- **Когнитивті мақсат:** Ежелгі түркілердің дүниетанымы және зороастризмдегі антропологиясымен танысу
- **Функционалдық мақсат:** Студенттердің түркі халқының көзқарасын қалыптастыруындағы зороастризмнің рөлін көрсету

Дәрістің негізгі терминдері: Тәңір, дүние, адам, таным, түркі, зороастризм, дін

Дәрісте қарастырылатын негізгі мәселелер:

1. Ежелгі түркілердің дүниетанымы
2. Зороастризмдегі Құдай мен адам түсініктері
3. Түркі әлеміндегі дүниеге көзқарастарына зороастризмнің ықпалы туралы

Дәрістің қысқаша тезисі

Дәстүрлі түркілік дүниетанымның негізгі ұстындары да Тәңірлік діни танымнан бастау алған. Бұл ойлау жүйесі бойынша адамның және оны қоршаған ортаның “иесі” мен “киесі” – Тәңірі. Мысалы дәстүрлі түркілік дүниетанымда көк аспан киелі, өйткені ол Тәңірдің сипаты және мекені; жер мен су қасиетті, өйткені ол Тәңірдің құты, несібесі; ел-халық қастерлі, өйткені олар Тәңірдің жердегі аманаты; қаған, хан киелі, өйткені ол Тәңірдің еркін білдіруші және оның аманаты болып табылатын ел-дің жердегі иесі, сақтаушысы. Яғни, дәстүрлі қоғам адамын қоршаған орта тек физикалық әлем ғана емес, Тәңір арқылы мәні ашылатын киелі әлемдер жүйесі. Осындай “ие мен кие сенімінің” дәстүрлі қоғам адамын тікелей Тәңірлік жаратылыс бастамаға ұластыру құбылысы арнайы танымдық-категориялар, образдық-символдық ойлау стилімен берілген. Осы образдық-символдық ойлау жүйесі өз көрінісін көркемдік-эстетик. мәнге ие мұралардан тапты. Тәңірлік ақиқатқа ұласудың кеңістігі адамның кіндік қаны тамған туған жері, ата қонысы. Өйткені дәстүрлі қоғам адамының туған жері – алғаш Тәңірлік жаратудың жүзеге асырылған уақыты мен кеңістігінің қайталанған жері әрі Тәңір тарапынан берілген құт. Тәңір құтының шоғырланған жері – Жерұйық. Ежелгі түркі әпсаналарында Жерұйық “орталық, кіндік” мағынасындағы символдармен берілген. Тәңірмен байланыстың өзі осы туған жердің торқалы топырағы арқылы жүзеге асатын болған. Демек, Желмаямен шартарапты кезген Қорқыт пен Асан Қайғының елі үшін жерұйық іздеуі – утопия емес, дәстүрлі түркілік дүниетанымның ділдік-ойлау әлемінің ақиқаты. Жерұйық – әлі күнге дейін тарихи функциясын жоғалтпаған дәстүрлі Тәңірлік дінінің космологиясының негізгі ұстыны әрі Тәңірге барар “орталық жолдың” рәмізі. Қазақтың қасиетті қара шаңырағы – киіз үйі де әлемнің кіндігіне тігіледі. Киіз үйді өзге құрылыстан ерекшелейтін басты құрылымдық ерекшелігі – оның негізгі сүйегін шаңырақтың ұстап тұруы, шаңырақтан бастап тігілуі де киіз үйдің құрылысы “алғашқы Тәңірлік жаратылыс” ақиқатының сыры мен дәстүрлі түркілік дүниетанымы негізгі ұстындарының мәнін өзімен бірге сақтап келеді деген сөз. Дәстүрлі түркілік дүниетанымдағы адам Тәңірлік бастаманы жалғастырушы қаған арқылы немесе аталар тарапынан салынған сара дәстүрді, әдет-ғұрыптарды саналы түрде жаңғыртып отыруы арқылы ақиқатқа ұласады. Осы аталар жолын сомдап, нақтылау үшін де дәстүрлі қоғам адамы өз әлемін – құндылықтық және құбылыстық рәсімдер мен ритуалдық салт-жоралар, сенімдік жүйе мен табу, образдық-символдық ойлау стилін қалыптастырған болатын.

В.Шмидт ежелгі түркілердің діні мен мәдениеті жөнінде олардың Азия ғұндары дәуірінен бастап, “монотеизмге бағытталған дамыған дінге” ие екендігін айтса, екінші бір зерттеуші А.Нұрғали ғұндардың “Тәңір” деп аталатын киелі құдіретке табынғандығына нұсқайды. Дәстүрлі Т. д. көбінесе эмпириялық және эпистемолог. тұрғыдан болмысты танудың “үштік әлем”, “үштік ойлау” түсініктері тұрғысынан көрініс береді. Үштік әлем ұғымы Орхон-Енисей жазуларында “жоғарыда зеңгір көк пен төменде йауыз (қара) жер” осы екеуінің арасында “адам баласы жаратылғанда” түрінде кездеседі. Тәңір – “Адам – Әлем” үштік ғарыштық компоненттерінің орт. ұстыны

ретінде адам мен әлемнің өзара үндестігінің себебі әрі шарты. Түркілік дүниетанымда жер, су, отан – құтты, киелі. Туған жердің әр пұшпағына Жер-ана деп мән берген. Әлем – адамның мәдени тіршілігінің кеңістігі. Бұл кеңістік әрдайым метафизик. уақыт пен циклдік жаңару-жаратылу үстіндегі жанды болмыс. Адам да жанды болмыс ретінде өзін үнемі әлеммен үндестікте және тұтастықта қарастырады. Өйткені Әлем адам үшін – ұстаз, танымның көзі, Тәңірдің айнасы, мәдени құндылықтардың тұғыры. Дәстүрлі түркілік дүниетанымдағы ең басты мәселе адам мәселесі болып табылады. Көшпелі мәдениет бұрын төмендетіліп келген болса, бүгінде өзінің адамзат тарихындағы орны мен белсенділігін мойындатып отырған, адамзаттық өркениеттің болашағы үшін үміт көзі болып отыр. Өйткені ар, намыс, имандылық, адамгершілік, рухани еркіндік, өлім, өмір, ақиқат, құт, тағдыр, махаббат, ерік-жігер сияқты универсалдық категориялар мен тұрақты ұстындарды мазмұндық тұрғыдан жаңғыртуда дәстүрлі түркілік дүниетанымның маңызы мен өзектілігі зор. Дәстүрлі түркілік қоғам адамы сол қоғамды біріктіріп тұрған құндылықтар жүйесінің тұғыры – төл мәдениетке ие.

Заратуштра негізін салған ең көне діни және философиялық ілім. Зороастризмді отқа табыну діні деп те атайды, есім бастаушысы Заратуштраның атына байланысты қойылған. Бұл дін Зартуштра пайғамбардың насихаттық кітабі Авестада айтылған Ахұра Мазда ұғымын өзек етіп өрбиді. Кейде бұл дінді *Маздалық дін* деп те аталады.

Зороастризмнің қасиетті кітабы – «Авестада» ізгілік пен қараулықты бір-біріне қарама-қарсы қоя отырып, дүниедегі барлық процестерді осы «мәңгілік екі бастаудың» күресімен байланыстырады. Бір ғана Жаратушы Ие – Ахура Маздаға сиынуды уағыздайды. Оттың адам баласының бойын тазартудағы рөлін жоғары бағалайды.

Қорытынды сұрақтар:

1. Ежелгі түркілердің дүниетанымының ерекшеліктері
2. Түркі әлемдегі антропологиялық дискусстың мазмұны мен мәнін ашыңыз
3. Зороастризмнің “Адам” мәселесі

Әдебиеттер тізімі:

1. Зороастрийцы. Верования и обычаи — Мэри Бойс. В русском переводе. — Петербургское Востоковедение. — 290 стр.
2. Орынбеков М. С. Генезис религиозности в Казахстане. — 2-ое изд., перераб. и доп. — Алматы: Институт философии, политологии и религиоведения КН МОН РК, 2013. — 204 с.
3. Байпаков К. М., Терновая Г. А. Предисловие // Зороастризм и культы маздеистского круга. Самарканд, 2017. Т. II. С. 4-7.
4. Байпаков К. М., Терновая Г. А. Казахстан // Зороастризм и культы маздеистского круга. Т. II. Самарканд, 2017а. С. 8-75.

Дәріс тақырыбы: Иудаизмдегі адамның мәні

Дәріс мақсаты:

- **Когнитивті мақсат:** Иудаизмдегі жаратушы мен адам арасындағы қатынасты және мәселелерді анықтау
- **Функционалдық мақсат:** Студенттердің Иудаизмдегі адамның рөлін және мәнін көрсету

Дәрістің негізгі терминдері: Антропология, адам, дін, Иудей, Құдай, Еврей, Яхве

Дәрісте қарастырылатын негізгі мәселелер:

1. Иудаизмдегі адамның мәні және мақсаты.
2. Көне өсиет адам өмірінің табиғаты туралы.
3. Көне өсиеттегі жаратушымен адамның қарым-қатынасы.

Дәрістің қысқаша тезисі

Еврей халқының ұлттық діні Иудей аңызы бойынша, жаратушы Тораны (Таурат) сол уақыттағы барлық жетпіс халыққа қабылдауға ұсынған. Тек Еврей ұлты ғана қабылдауға келіскен. Сондықтан, діни мағынада «Израиль» бір Құдайды мойындағандар мен заң кітабы - *Тора* арқылы Құдайға бой ұсынуға ұмтылушыларды білдіреді.

Иудаизм дін ретінде және құқықтық, моралдық-этикалық, философиялық және діни түсініктер кешені ретінде төрт мың жыл бойы және бүгінгі уақытта еврейлердің өмір салтын айқындап отыр.

Танах үш бөлімнен тұрады.. Тора Мұса (ғ.с.) (бес кітап) Нәбиим (Пайғамбарлар), Кэтувиим (Жазба), Танах б.з.б X ғасырдан б.з.б II ғасыр аралығында қалыптасты. Талмуд екі бөлімнен тұрады. Бірінші бөлім – Мишна (Қайталау). Бұл Тораға түсіндірме. Екінші бөлімі – Гемара (толық түсіндіру). Бұл Мишнаның түсіндірмесі. Талмудта, қылмыстық және азаматтық сипаттағы заңдар, адамгершілік заңдар, отбасылық және жеке адам өміріне қатысты кеңестер бар. Талмудта 365 тиымдар және 248 бұйрық әмірлер жинақталған иудей әдет-ғұрыптар жүйесі бар. Иудей діни ілімінің негізі дүниені жаратушы бір құдіретті Яхве Құдайына деген сенім. Иудайзмда құтқарушының келуіне деген сенім бар. Иудаизмда бұл мессия (мәсіх) деп аталады. Иудаизм бойынша Мессия жер бетінде әділетті тәртіп орнатады деп есептелінеді.

Ақырзаман және өлілердің қайта тірілуіне сенім, еврей ұлтының жаратушының таңдаулы халқы екендігіне сенім. Бұл түсінік бойынша Жаратушы Моисей (Мұса) арқылы Израиль халқына Заң (Торы) беріп одақ құрған.

Иудаизмнің негізгі қағидаттары XII ғасырда өмір сүрген атақты философ - талмудшы, рабби Моисей бен Маймон (1135-1204) іліміне сүйенген төмендегідей *13 ережелерден* тұрады:

1. Құдай бар.
2. Құдай бір.
3. Құдай деңелік пішінде болмайды.
4. Құдай мәңгі.
5. Иудейлер тек бір Құдайға табынуы тиіс.
6. Құдаймен қарым-қатынас тек пайғамбар арқылы болады.
7. Моисей (Мұса) - ең ұлы пайғамбар.
8. Тораның шығуы қасиетті.

9. Тора өзінің мән-мағнасын еш жоғалтпайды.
10. Құдай адамдардың барлық іс-әрекетін біледі.
11. Құдай зұлымдықты жазалап, қайырымдылықты мадақтайды.
12. Құдай өзінің Мессиясын жібереді.
13. Құдай өлілерді қайта тірілтеді.

Сенім қағидаттары «Йигдаль» (иврит - «ұлылық») әнұранында баяндалған. «Өмір беруші Құдай ұлылығы мен даңқы шексіз», - бұл әнұранды Иудаизмді ұстанушылар Синагогада орындайды.

Иудейлерде Құдай аты *Яхве* (Яху, Яго, Иегова немесе Адонай). Яхве бастапқыдан Иудей-Израилдік пантеонда айрықша орын алады. Құдай атын атауға болмайды.

Ежелгі түсінік бойынша Құдай атын атау - бұл ажалға алып келеді. *Яхвенің* орнына *Адонай* («менің әміршім») «Менің Құдайым -Яхве» сөзі қолданылады. Алғашқыда ежелгі еврей құдайлар пантеонында Яхве жерді түзеуші, жай атқыш, жаңбыр беруші ретінде көрінеді. Аманесендік игілік Яхвемен байланыстырылды. Тек кейінірек Яхве басты Құдай атанды. Яхве культін орталықтандыру процесі және Яхвені барлық еврейлердің жалғыз құдайы ретінде мойындату үшін күрес ұзаққа созылды.

Кез келген иудей үшін Құдай, Тора және еврей халқы ең маңызды мағынаға ие. Бұл әлемнің барлық еврейлерін біріктіруші діни және ұлттық идея. Мұны қысқа, нұсқа түрде иудей теологы Льюис Еврейлердің құдайдың таңдаулы халқы екендігі идеясы догматикалық сипат алды. Яхве еврейлермен айрықша одақ құрып, тек еврейлерді өз халқы деп есептейді. Бұл идея сионизмнің діни негізін құрайды.

Тора мен Талмудтағы түсініктер мен діни ілімге сәйкес сенушілердің бүкіл өмірін реттеуші әдет-ғұрыптардың күрделі жүйесі жан-жақты, бүгегішесіне дейін айқындалған. Киіну, тамақтану, салт-жораны сақтау және мейрамдарды өткізу туралы нұсқаулар көрсетілген.

Синтоизм - ғалам мен адам арақатынасы туралы. Синтоизм – адамның өмірі мен ажалы туралы. Синтоизм – адамның шығуы туралы.

Қорытынды сұрақтар:

1. Иудаизмдағы адам мәселесі
2. Тора жаратушы мен адам туралы. Тора адамның табиғаты туралы
3. Иудаизмнің негізгі қағдалары

Әдебиеттер тізімі:

1. Электронная еврейская энциклопедия (статья "Душа") [Электронный ресурс] – Режим доступа:
<http://www.eleven.co.il/?mode=article&id=11493&query=%C4%D3%D8%C0>
2. Юнгер П.А. Учение Ветхого Завета о бессмертии души и загробной жизни. М. 2006.196 с.
3. *На выбор:*
 - а) Бубер, М.Я и Ты. - М., 1993. - С.6-24; 45-72
 - б) Бубер, М. Путь человека по хасидскому учению // Бубер М. Хасидские истории. Первые учителя. - Иерусалим, 2006.
4. Левинас, Э. Трудная свобода. Очерки по иудаизму // Избранное: Трудная свобода. М., 2004. С.319-354

5. Ермишина, К. Б. Религиозная антропология / К. Б. Ермишина. - М. : Изд-во ПСТГУ, 2012. - 369 с. - С. 216 - 244.
6. Шахнович, М.М., Религиоведение. История религии./ М.М. Шахнович. СПб.: Питер, 2011. – 432 с.
7. Кирсберг, И. В. Ценность жизни в Ветхом Завете // Жизнь как ценность. - М. : ИФРАН, 2000. - 270 с. - С. 111 - 128.
8. Торчинов, Е. А. Религии мира: опыт запредельного. Психотехника и трансперсональные состояния / Е. А. Торчинов. - СПб.: Азбука-классика; Центр "Петербургское религиоведение", 2005. - 544 с.
9. Юнгер, П. А. Учение Ветхого Завета о бессмертии души и загробной жизни / П. А. Юнгер. - К. : Пролог, 2006. - 196. (часть первая, а также на выбор: "Учение Пятикнижия", "Учительные книги", "Пророческие книги", "Неканонические книги")

Дәріс тақырыбы: Конфуций ілімі мен даосизмдегі гуманизм идеясы

Дәріс мақсаты:

- **Когнитивті мақсат:** Конфуций мен даосизм іліміндегі адам мәселесін жан-жақты қарастыру
- **Функционалдық мақсат:** Студенттің Қытай діндерімен таныстыру, діни антропологиялық білім базасын кеңейту

Дәрістің негізгі терминдері: Қытай, даосизм, әлем, конфуций, дін, адам, мораль

Дәрісте қарастырылатын негізгі мәселелер:

1. Даоның әлемнің бастамасы ретіндегі түсінігі
2. Даосизмдегі моральдық ұстанымдар
3. Конфуций іліміндегі моральдық мәселелер
4. Конфуцийдің қоғам және таным туралы көзқарастары

Дәрістің қысқаша тезисі

Даосизм – адамға қоршаған әлемнің сырларын ашуды, өмір мен өлім мәселелерін айқындауды мақсат қоятын ілім. Даосизмнің негізгі категориясы дао (жол, ақиқат, тәртіп) – ғарыш болмысының ішкі заңдылығы, табиғаттың жалпы заңы іспетті, формалар әлемін тудырушы бастау. Дао тек бастапқы себеп қана емес, сондай-ақ соңғы мақсат, болмыстың аяқталуы. Даоны ешкім жаратпаған, бірақ барлық нәрсе даодан жаратылған және соңында даоға қайта оралады. Дао – бұл барлық нәрсе, сонымен қатар ол еш нәрсе де емес; ол – мәңгілік және шексіз; даоның аты да заты да жоқ болғанмен, ол – бәріне есім мен атау беруші бастама. Дао – беймәлім, оны сезім органдары арқылы танып білу мүмкін емес, ол уақыт пен кеңістік аясын қажет етуден ада. Даоның нақты көрінісі тек «дэ» (ізгілік) күші арқылы ғана байқалады: егер дао барлығын жаратушы болса, дә – қоректендіруші. Тақуа мақсаты – даоны тану, ол оны «ғарыш үйлесімділігі» - адамның табиғатпен қауышуы деп түсінеді.

Даосизм философиясының мәні – бес алғашқы элементтер (топырақ, ағаш, металл, от және су) туралы ілім болып табылады. Осы алғашқы

элементтерден әлем құрылған. Ал элементтердің өзі «киден» (алғашқы материя) бастама алып, элементтердің негізін құрайды деп түсінілген.

Даосизмнің тағы бір негізгі ұғымы **«әрекеттенбеу» («у-вэй»)** – табиғи әлемдік тәртіпке кереғар келетін мақсаттық әрекетті терістеу, табиғи үйлесімділікті бұзбау, табиғат дамуына араласпау, адамның табиғилығын ұстану, қандай күйде жаратылса, сол күйде болу. Басынан жаратылған нәрсені өзгертуге тырысу ұмтылысын жоққа шығаратын әрекеттенбеу принципіне сүйенген ел билеушісі Аспан асты елін тәртіпке келтіріп, мемлекетті басқарған, толқулардың алдын алған. Даосизм ғарыштағының бәрін бір тұтастық ретінде қарастырады, карама-қайшылықтарды үйлестіруге талпынады.

Конфуцийшілдіктің философиялық-теологиялық негізін 6 қағида құрайды:

1. Аспан (“Тянь”) жайлы діни түсінік. Ол – ұлы бастама, адамды өз еркі бойынша басқаратын жоғарғы құдай.

2. “Тянь” культі Конфуцийдің “есімдерді түзету” әлеуметтік ілімімен байланысты, мұның мағынасы - әрбір адам өзіне лайық орынды иеленіп, соған мойын ұсынуы керек. Конфуцийдің “басшы – басшы, қызметші – қызметші, бала – бала, әке – әке ” болу керек деген сөздері арқылы түсінуге болады.

3. Конфуцийшілдік дүниетанымның мұндай қағидаларынан Қытайдың діни өмірінің мәніне айналған ата-баба культі туындайды.

4. Даосизмге қарағанда, конфуцийшілдікте рәсім, этикет, жазылмаған ережелерге көп мән беріледі. Осыған сәйкес кемел адам – “цзюнь-цзы” туралы ілім басты болып табылады.

5. Конфуций ілімінде маңызды орын “көнені”, қытай дәстүрін білу, қарт ұстаздарды құрметтеуден тұратын тәлімгерлікке беріледі.

6. Орталық туралы ілім – жаман мен жақсыны айырып, саналы түрде жүрегін тазартып, тәнін кемелдендіру, адамның өз болмысына лайық болуы.

Конфуцийшілдік каноны екі топтамадан тұрады: бірі - «Бесканондық» («У цзин»), екіншісі – «Төртканондық» («Сы шу»). «Бесканондықтың» жазба ескерткіштері – 1.«Көктем мен күз кітабы» («Чунь цю»). Чжоу доменіндегі оқиғалар мен Лу патшалығының тарихы баяндайды. 2.«Көне тарих кітабы» («Шу цзин») – көне уақыттарда жасаған императорлардың аңызбен астасқан тарихынан мәлімет береді. 3.«Діни өлеңдер кітабы» («Ши цзин») – жинаққа әлемнің жаратылуы мен құрылуы туралы мифтер, діни мадақ өлеңдер енгізілген. 4.«Салтанатты рәсімдер кітабы» («Ли цзин») – отбасындағы қарым-қатынастардан саяси әкімшілікке дейінгі әлеуметтік механизмнің идеалды моделі туралы мәлімет беретін естелік. 5. «Өзгерістер кітабы» («И цзин»). Бұл кітапқа құлшылық және тылсым дұғалары, өсиет сөздер топтастырылған. «Төртканондыққа» «Да-Сюэ» («Ұлы ілім»), «Чжун-юн» («Тепе-теңдік туралы»), «Лунь-юй» («Әңгімелер мен ойлар»), «Мэн-Цзы» кітаптары енген.

Кун-Цзы өз идеяларын әңгімелесу барысында дамыта отырып, ілімінің бір жүйеге түскен жазбаша мәтінін қалдырмағандықтан, оның айтқан ойларын шәкірттері «Лунь юй» (оның шәкірттерімен әңгіме – сұхбаттары жазылған еңбек) жинағында топтастырып, жарыққа шығарған еңбекте

жетілген адам идеясы (цзюнь-цзы) ашылады, адами тұлға өзіндік құндылық ретінде қарастырылады. Конфуций ғарышпен үйлесімділікте болатын рухани кемелденген тұлға деңгейіне жету мақсатында жетілген адам бағдарламасын жасады. Мейірімді адам – бүкіл қоғам үшін адамгершілік мұраттың бастауы. Тек соған ғана үйлесімділік сезімі мен табиғи ырғаққа сай өмір сүру тән. Ол – ішкі жүрек әрекеті мен сыртқы іс-қимылдың тұтастығының көрінісі. Дана табиғатқа сай әрекет етеді, өйткені «алтын үйлесімділік» ережесін сақтау – оған туа біткен дарын. Оның мақсаты – ғарышта орын алған үйлесімділік заңына сай әлеуметті қайта құру, барлық тіршілікті тәртіпке келтіріп, сақтау.

Әдет-ғұрыптан ол әрбір тұлғаға, қоғам мен мемлекетке шексіз ғарыштық қауымдастықта өз орнын таба алуына, Жер мен Аспан арасына «Негіз және арқау» болатын құралды көрді. Осы тұрғыда отбасылық этика ережелерін Конфуций мемлекет сферасына да таратады. Иерархиялықтың негізіне ол білім, кемелдену, мәдениетке жақындық принциптерін алды. Әдет-ғұрыптың ішкі мәнінде орныққан шама сезімі, сыртқы – церемониялар мен рәсімдер арқылы әркімге түсінікті деңгейде үйлесімді қарым-қатынас құндылықтарын жеткізді, оларды игі істерге тартты.

Қорытынды сұрақтар:

1. Даосизмнің философиясын және адам жаратылу мәселесін түсіндіріңіз

2. Конфуций дінінің философиясын және адам жаратылу мәселесін түсіндіріңіз

3. Даосизм мен Конфуцийдің антропологиялық философиясының айырмашылығы

Әдебиеттер тізімі:

1. Борбасова Қ.М., Рысбекова Ш.С. Діни антропология. –Алматы: Қазақ университеті, 2014.- 255 с.
2. Ермашина, К. Б. Религиозная антропология / К. Б. Ермашина. - М.: Изд-во ПСТГУ, 2012. - С. 17 - 37. («Культура Ом: древнеиндийская антропологическая модель»)
3. Степанянц, М. Т. Восточная философия. Вводный курс / М. Т. Степанянц. - М.: ИФРАН, 2009. [Электронный ресурс] Режим доступа : <http://www.klex2.ru/733> (Глава IV)
4. Степанянц, М.Т. Восточные философии: учебник для вузов.- М.: Академический проект, 2011. - 549 с.
5. Агеев, Н. Ю. Концепция «единства природы и человека» и коррелятивное мышление в древнем Китае // Общество и государство в Китае: XLII научная конференция. - М. : ИВ РАН, 2012. - 395 с. - С. 343 - 346.
6. Григорьева, Т. П. Человек и мир в системе традиционных китайских учений // Проблема человека в традиционных китайских учениях / Отв. ред. Т. П. Григорьева. - М.: Наука, 1983. - С. 6-16.
7. Малявин, В. В. Человек в культуре раннеимператорского Китая // Проблема человека в традиционных китайских учениях / Отв. ред. Т. П. Григорьева. - М. : Наука, 1983. - С.163-179.

8. Тань Аошуан. Китайская картина мира: Язык, культура, ментальность. М., 2004 (Раздел «Китайское слово «душа» и китайский концепт души» - с. 178-186)
9. Ткаченко, Г. А. Хаос и космос в традиционной китайской космологии и антропологии // Бог-человек-общество в традиционных культурах Востока. М. : Наука, 1993. - 224 с. - С. 30 - 38.
10. Торчинов, Е. А. Пути философии Востока и Запада : познание запредельного / Е. А. Торчинов. - Спб. : Азбука-классика, 2005. - 480 с. ("Жизнь, смерть, бессмертие в универсуме китайской культуры").
11. Эймс, Р. Индивид в классическом конфуцианстве (модель "фокус-поле") // Бог-человек-общество в традиционных культурах Востока. - М. : "Наука", 1993. - 224 с. - С. 39 - 65.
12. Юркевич, А. Г. Жизнь как ценность в китайской классической философии и культуре // Жизнь как ценность. - М. : ИФРАН, 2000. - 270 с. - С. 150 - 165.

Дәріс тақырыбы: Үнді діндеріндегі антропологиялық мәселелер

Дәріс мақсаты:

- **Когнитивті мақсат:** Үнді діндердегі адам тәні мен жанның орнын анықтау және үнді діндердің мәселелерін салыстыру
- **Функционалдық мақсат:** Діни антропология пәніндегі Үнді діндердің мыңыздылығын көрсету

Дәрістің негізгі терминдері: адам, антропология, үнді, Индуизм, Шива, дін, Жайнизм, Сикхизм

Дәрісте қарастырылатын негізгі мәселелер:

1. Индуизм адам мен оның жаратылуы туралы
2. Жайнизм адам және оның өмірінің табиғаты туралы
3. Сикхизм жаратушы және оның адамға қатынасы туралы

Дәрістің қысқаша тезисі

Индуизм дінінің ерекшелеге бұнда құдайлардың саны өте көп, бәріне ортақ бір құдай жоқ. Діннің негізін салушы да, белгілі пайғамбар да жоқ, бірақ көптеген жеке білімдерді таратушы, рухани ұстаздар бар. Бір ортақ қасиетті кітап жоқ, оның орнына әр бағыттың негізі болып саналатын жазбалардың беделі өте күшті. Бұл дінде жалпымойындалатын сенім символдары мен талаптары болмағанымен де индуистердің дүниетанымында ерекше орын алатын ұғымдар (дхарма, карма, сансара, мокша, Брахман, атман, варна, каста т. б.) бар.

Индуизмдегі құдайларды бір атпен атау, бір түрге біріктіру мүмкін емес. Бұнда құдай концепциясы әр түрлі, себебі индуизм Үндістанда ғасырлар бойы жинақталған жазбалардың барлығын өзінің қасиетті кітаптары ретінде қабылдаған, сондықтан да осы кітаптарда аталған 33 құдайдың (11-і аспандағы, 11-і ауадағы, 11-і жердегі) индуизмде мойындалады. Осы құдайлардың арасынан Брахма, Шива, Вишну ерекше деп есептеледі. Брахма -әлемді жасаушы, бастапқы бірліктің барлық тірі және өтпелі шындықтың мәңгілігін жүзеге асырушы. Бірақ Брахманның

адам алдындағы еңбегі дәстүрлі индуистік түсінік бойынша көнекті болмады. Сондықтан да Брахманға онша сиынбайды, оған арналған храмдар саны да санаулы ғана.

Индуистердің көпшілігі Шива мен Вишнуға табынғандықтан шиваиттер мен вишнуиттер болып екіге бөлінеді.

Шиваның негізгі қызметі жою және өзгерту, сонымен қоса Ол өмірлік күштің және еркектік бастаманың иесі. Шиваға Лингама формасында еркектік өмір жасаушы бастама ретінде табыну өте көп таралған.

Шива перілерге қарсы күрестерде ерекше батылдық көрсеткендіктен, Оны көбінесе қатал жоюшы ретінде қабылдайды. Бұл ипостасында Шива ырғақ пен би құдайы да болып келеді. Бидің қозғалысындағы Шиваның төрт қолы оның құдіреттілігі мен мүмкіншіліктерін символдайды. Қастарының ортасындағы – үшінші көз де жоюшылық күшті білдіреді.

Индуистер, әсіресе шиваитер Ұлы Шиваға өте көп функцияларды таңады. Соның бірі шакти- Шиваның өзінің бөлек рухани энергиясы. Шакти тек қажетті жағдайларда ғана көрінеді. Индуистердің түсінігі бойынша шактидің көмегімен адам өзінің негізгі мақсатына, мокшаға (жанның туу мен өлім тізбегінен босатылуы) жетеді. Шактиді киелі әйелдік бастама Шиваның жұбайы Шакти құдай деп қабылдайды. Бұл Шактидің көрінісі ретінде көптеген әйел құдайлар пайда болды. Солардың ішінде Дурға мен Калиге сиынушылар өте көп.

Қорытынды сұрақтар:

1. Жайнизмдағы адам және әлем мәселесін түсіндіріңіз
2. Индуизмдегі адам жаны мен болмысы туралы
3. Сикхизмдегі адам өмірінің мәні

Әдебиеттер тізімі:

1. Гимн Пуруше [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://psylib.org.ua/books/brodo01/txt01.htm>
2. Чаттерджи С., Дата Д. Индийская философия. М., 1994 (из раздела «Философия Веданта» пп. «Учение Шанкары о Я, зависимости и освобождении» – с.372-383 и «Учение Рамануджи о Я, зависимости и освобождении» - с.394-402)
3. Ермишина, К. Б. Религиозная антропология / К. Б. Ермишина. - М.: Изд-во ПСТГУ, 2012. - С. 17 - 37. («Культура Ом: древнеиндийская антропологическая модель»)
4. Степанянц, М. Т. Восточная философия. Вводный курс / М. Т. Степанянц. - М.: ИФРАН, 2009. [Электронный ресурс] Режим доступа : <http://www.klex2.ru/733> (Глава IV)
5. Степанянц, М.Т. Восточные философии: учебник для вузов.- М.: Академический проект, 2011. - 549 с.
6. Борбасова Қ.М., Рысбекова Ш.С. Діни антропология. –Алматы: Қазак университеті, 2014.- 255 с.

Дәріс тақырыбы: Буддизмдегі кемел адам бейнесі

Дәріс мақсаты:

- **Когнитивті мақсат:** Буддизмдегі адамның өмірі мен ажалы туралы түсінік беру, адамның рухани жетілуін көрсету
- **Функционалдық мақсат:** Студенттерге әлемдік Буддизм дінінің антропологиясы маман ретінде қалыптасуындағы рөлі

Дәрістің негізгі терминдері: Дхарма, дін, будда, адам, азап, тағдыр, жол

Дәрісте қарастырылатын негізгі мәселелер:

1. Буддизмдегі адам табиғаты
2. Адамның тағдыры мен ажалы
3. Адам жанының мәңгілігі

Дәрістің қысқаша тезисі

Буддистердің түсінігі бойынша, жоғары қасиетке қолы жеткен әрбір тірі жан будда бола алады, яғни нұрлануға жете алады. Бұл өмірде Шакьямуни деген аты болған («шакьилер руынан шыққан тақуа») буддалардың бірі адамдарға «құтқарылу» жайындағы ілімінің сырын ашқан. Оны ізбасарлары әдеттегідей санскриттік сөзбен «дхарма» деп атады (ілім, заң). Сол себепті «будда» терминімен әдетте осы Шакьямуниді білдіреді.

Буддизм діни сеніміндегі маңызды тұсы болмыс пен азап шегу арасындағы тепе-теңдік идеясы болып табылады. Буддизм брахманизм дамытқан жанның көшуі жайындағы ілімді, яғни өлгеннен кейін кез-келген тіршілік иесі жаңа тірі жан ретінде (адам, жануар, құдай, рух, және т.б.) қайта тіріліп шығады деген сенімді жоққа шығарған жоқ. Алайда, буддизм брахманизм іліміне елеулі өзгерістер енгізді. Егер брахмандар әрбір таптың («варна») өзіне арналған ғұрыптар, құрбандық шалу және дұғалары арқылы «жақсы қайта туылуға» қол жеткізуге, яғни раджа, брахман, бай көпес, патша және т.б. бола алатын болса, ал буддизм әркім қайтадан басқа түрге ене алады, болмыстың барлық түрі бақытсыздық пен зұлымдықтан қашып құтыла алмайды. Сондықтан буддистің ең жоғары мақсаты қайта туылуларды тұтастай тоқтатып, нирванаға, яғни болмыс емеске жету болып табылады.

Көптеген адамдар үшін ол қайта туылулар арқылы нирванаға жету мүмкін емес. Будда көрсеткен құтқарылу жолдарымен жүре отырып, тіршілік иесі әдетте әлсін-әлсін қайта туылып отыруы тиіс. Бірақ «жоғары даналыққа» жету жолы болады. Оған жеткен тіршілік иесі «шеңберлі болмыстан» шыға алады, өзінің қайта туылулар шеңберін аяқтай алады. Будда іліміндегі ең маңыздысы ретінде оның ізбасарлары оның болмыстың мәні мен себебі – қайғыны танығанын, оны адамдарға ашқанын, сондай-ақ қайғыны жеңуге, құтқарылу мен болмыс емеске алып келетін жолды да ашқанын айтады.

Буддистер Будда жеткен «төрт қайырымды ақиқатты» мойындайды. Ол төрт ақиқаттың біріншісі - барлық өмір сүруің – бұл азап шегу делінеді. Екіншісі – ол азап шегудің себебі адамның өзінде жатыр, ол оның өмірді аңсауы, рахат өмірді, билікті байлықты аңсауы, ол кез-келген түрдегі өмірді аңсауда жатыр. Үшінші ақиқаты – азап шегуді тоқтатуға болады. Ол үшін

өмірді аңсаудан босану керек, және барлық күшті ынтық сезімдер болмайтын, барлық ынтызарлығы сөнген күйге жету керек. Соңғы «төртінші ақиқаты» - «қайырымды сегіз орта жолды» көрсетуі болып табылады. Бұл сегіз жол - Будда жолы.

«Сегіз жол» әдетте медитация (санскрит. «дхьмна», қытай тілінде – «чань», жапон тілінде – «дзэн») деп аталатын: «дұрыс ойлау, дұрыс ұмтылу, дұрыс сөйлеу, дұрыс мінез-құлық, дұрыс өмір, дұрыс ілім, дұрыс пайымдау, дұрыс қайғырудан» тұрады. Буддизмнің негізі осы «төрт қайырымды ақиқат» іліміне негізделген.

Қорытынды сұрақтар:

1. Буддизм философиясы мен діндегі адам мәселесі
2. Буддизмдегі ақиқатқа жету жолы туралы көзқарастар
3. Буддизмнің адам және құдай мәселесі

Әдебиеттер тізімі:

1. Чаттерджи С., Дата Д. Индийская философия. М., 1994 (из раздела «Философия Веданта» пп. «Учение Шанкары о Я, зависимости и освобождении» – с.372-383 и «Учение Рамануджи о Я, зависимости и освобождении» - с.394-402)
2. Ермишина, К. Б. Религиозная антропология / К. Б. Ермишина. - М.: Изд-во ПСТГУ, 2012. - С. 17 - 37. («Культура Ом: древнеиндийская антропологическая модель»)
3. Степанянц, М. Т. Восточная философия. Вводный курс / М. Т. Степанянц. - М.: ИФРАН, 2009. [Электронный ресурс] Режим доступа : <http://www.klex2.ru/733> (Глава IV)
4. Степанянц, М.Т. Восточные философии: учебник для вузов.- М.: Академический проект, 2011. - 549 с.
5. Торчинов, Е. А. Введение в буддологию. Курс лекций / Е. А. Торчинов. - СПб. : Санкт-Петербургское философское сообщество, 2000. - 304 с. - [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://anthropology.ru/ru/texts/torchin/buddhism.html> (Лекция 2)
6. Шахнович, М.М. Религиоведение. История религии./ М.М. Шахнович. СПб.: Питер, 2011. – 432 с.
7. Лысенко, В. Г. Будда как личность и личность в буддизме // Бог-человек-общество в традиционных культурах Востока. - М.: Наука, 1993. - 224 с. - С. 121 - 133.
8. Лысенко, В. Г. Ранняя буддийская философия. Философия джайнизма / В. Г. Лысенко, А. А. Терентьев, В. К. Шохин. - М. : Восточная литература, 1994. - 384 с. ("Философский и религиозный смысл принципа анатмана (недуша)", "Душа (джива) и тело "шарира", "Джайнская карма", "Джайнская нирвана")
9. Дойч, Э. По поводу сравнительного анализа самости // Бог-человек-общество в традиционных культурах Востока. М. : Наука, 1993. - 224 с. - С. 21 - 29.
10. Мезенцева, О. В. Проблема деятельности человека в индийской философии нового времени // Бог-человек-общество в традиционных культурах Востока. - М. : Наука, 1993. - 224 с. - С. 106 - 122.

Дәріс мақсаты:

- **Когнитивті мақсат:** Христиан шіркеуіндегі православиялық іліміндегі адамның орнын анықтау
- **Функционалдық мақсат:** Православтық шіркеу іліміндегі антропологиясын студенттерге түсіндіру

Дәрістің негізгі терминдері: Христиан, дін, құдай, Інжіл, жаратылыс, адам, православия

Дәрісте қарастырылатын негізгі мәселелер:

1. Византиялық діндарлардың Құдай және адам туралы ойлары (Немесий Эмесский, Иоанн Златоуст, Максим Исповедник, Иоанн Дамаскин)
2. Аскеттік антропология.
3. Шығыс христиандық мистика. Григория Палама антропологиясы.
4. Православтық антропологиядағы күнә және жанның құтқарылуы туралы идея
5. Орыс діндарларының адам туралы ілімі.

Дәрістің қысқаша тезисі

Өткен ғасыр мен мыңжылдықтың тарихы, онда мемлекет пен билік адамдарға, барлық мүмкін және мүмкін емес болып көрінетін эксперименттерді өткізді, ғылым мен техниканың барлық жетістіктерін қолданды және олардың күш-жігерінің нашарлығына және (ішінара) бедеулігіне көз жеткізді. адам тақырыбының дағдарыс жағдайы. Мұның бәрі адам туралы басты сұрақты қайта - қайта қоюға мәжбүр етеді: адам деген не?; кім?; неге Мен бармын, қандай мақсатпен?; мені алда не күтіп тұр? Алайда, парадоксальды түрде, адам сұрақты басқаша қояды - біз кіміз?, мәселені антропология саласынан әлеуметтану саласына аудару. Бұл, екіншіше орай, XIX және XX ғасырлардың қайғылы нәтижесі. адамдардың барлық мәселелерін шешудің Елесі ауыл жиынының ер адамдарының тобында, содан кейін зауыт жұмысшыларының тобында, ал қазір іскер "жаңа орыстар" мен қарапайым адамдар үшін карнавал жексенбілік шоуларының көпшілік тобында болды.

Өткен ғасырда адам адамгершілікке жатпайтын институттардың барлық қасіретін бастан өткерді: тоталитарлық жүйелер, ядролық эксперименттер, экологиялық қауіп және адамгершілікке қарсы қоғам. Ғалымдар, суретшілер, философтар тұлғасындағы адамзат адамзаттың жоғалуы туралы, негізгі сұрақтарға жауап беру қажеттілігі туралы: "адам деген не?" және "неге ол бар?".

Екінші жағынан, ғылымның қарқынды дамуы және оның әр түрлі пәндері адам туралы шынайы үлкен білімнің жиналуына әкелді. Бұл көптеген мамандарды адам - антропология ғылымдарының интегралды ғылыми пәнін немесе пәнаралық саласын құру қажеттілігін жариялауға шақырады.

Алайда, ғылыми өмірде жиі кездесетіндіктен, бұл үшін ең бастысы - метафилософиялық, әдіснамалық негіз жоқ, онда шынайы антропологияны құруға болады. Жалпыантропологиялық зерттеулердің міндеті неғұрлым

өзекті болса, адам, қоғам және мемлекет өмірін ізгілендіруге неғұрлым табанды болу керек.

Бірақ, екіншіше орай, "антропология" сөзінің танымалдығы адамға деген қызығушылықтың көрсеткіші емес. Қайталанатын оның барлық лада, адамдар жиі ұмытып, ең адам. Бұл шынайы адамды құдайсыз шешуге болмайтындықтан болады. Адам Құдайсыз, Құдайдан тыс, Өзі жоқ. Сондықтан антропология дінсіз болуы мүмкін емес. Бірақ бұл тек діни және конфессиялық антропология мүмкін дегенді білдірмейді. Ғылыми антропология ғылыми болуы керек, бірақ егер ол әдіснамалық деңгейде бір жағынан адамның діни болмысымен және екінші жағынан ғарыштың метафизикалық шындығы ретінде діни шындықпен байланысты болмаса, онда антропологияның шынайы әдіснамасы мүмкін емес. Дінсіз Антропология-бұл адамгершілікке жатпайтын антропология. Бұл адам туралы қазіргі білімнің дағдарысы: оларда адамның өзі, оның мәні аз. Адам ақпарат әлеміне енеді, және оған әкесін қалай жерлеу керектігін білу маңызды; бізді экологиялық апат қорқытады, бірақ нақты қоғамда өмір сүру қиын; адамдарға қоғамдық сана жүктеледі, ал психологтар қалыптаспаған "Мен" және нәрестелік тұлға туралы айтады. Осылайша, адам туралы жиі қолданылатын сөздерге қарамастан, адам ғылым, философия және әртүрлі "антропология" тарапынан тиісті назар аударылмай қалады.

Тарихи тұрғыдан алғанда, православиелік антропология ежелгі философия ұғымдарын дамыды, бірақ бірде-бір философ олардың христиан дінінде не болатынын көре алмады. Сонымен, теологияда грек ұғымдарынан *υποστασις* және *προσωπον* және латын *persona*-дан дамыған адам ұғымы ежелгі топырақта адамның өзіндік және рухани болмысының мағынасын ешқашан алған емес. Философия христиан теологиясын байытты деп айтуға болмайды; теология ежелгі терминдерді қолданды және тек. Бірақ философия тарихының парадоксы: ол Орта ғасырларда өзінің философиялық дискурсын теологияның багажымен, өзінің жеке багажы сияқты жалғастыра берді.

Жалпы, ортағасырлық философия теология мен ежелгі философия негізінде дамыды, метафизика мен әдіснамада оған ешқандай қиындықтар болмағандай, екеуінің де қырларын шебер жеңді. Шын мәнінде, мұндай ауысулардың шатасуы мен шешілмеуі бізге белгілі бір философиялық ілімдерді қабылдауға кедергі келтіреді. Айта кету керек, философиядан қарыз алу және бұл сөзсіз, ілімдер мен теориялар, ғылымдағыдай, осы ілімдердің Мета негізін қабылдай алмайды. Мұнда өте сақ болу керек.

Мысалы, адамның абсолютті қатынасы орыс философиясында терең дамыған. Соловьева, С. Л. Франка, бірақ теология Абсолют туралы ілімді қабылдамайды, өйткені Құдай-бұл жеке және тірі Құдай, ал сапасыз және өзгермейтін абсолютті емес. Н. А. Бердяев дұрыс атап өткендей, менің жеке Құдаймен қарым-қатынасым бар, бірақ абсолютті емес. Адамның Құдайға деген көзқарасы философиямен дұрыс түсінілгендіктен, олар Құдайдың өзі туралы жалған және христиан емес деп үйретеді.

Өмірдің жалпы зайырлылығы тарихи түрде теологияның жоғалуына әкелді. Оның орнына XVIII ғасырдан бастап философия дами бастады. Көптеген онжылдықтар бойы бұл даналықтың негізгі өлшеміне айналған

философия болды. Тек XX ғасырда философия қасиетті жолға айналады және зайырлы топырақта тұрған философиядан алшақтайды. Алайда, адамды философиямен, әсіресе XX ғасырдағы орыс философиясымен түсіну кейде православиеге жақын (барлық атауларда болмаса да), көптеген тақырыптар ортақ болады: тұлға, адам және қоғам, гноз және басқалар философия мен теологияның бір саласына айналды.

Қорытынды сұрақтар:

1. Православия адам мәселесі
2. Православия адам мен дүние ара қатынасы
3. Православия Жан мен тән қатынасы

Әдебиет тізімі:

1. Василий Великий, свт. Беседа первая о сотворении человека "по образу..." / Свт. Василий Великий. - [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.xpa-spb.ru/libr/Vasilij-Velikij/1-o-sotvorenii-cheloveka.html>
2. Григорий Богослов, свт. О душе // Свт. Григорий Богослов. Собрание творений. Т. 2. - М.: АСТ; Харвест, 2000. – 832 с.
3. Григорий Нисский, свт. Об устройении человека / Свт. Григорий Нисский. - СПб. : Аксиома, 1995. - 176 с. (главы 2, 3, 4, 5, 6, 8, 11, 14, 15, 16, 18, 21, 23, 26, 27, 28, 29)
4. Григорий Нисский, свт. О душе и воскресении. Диалог с сестрой Макриной / Свт. Григорий Нисский. - [Электронный ресурс] Режим доступа: http://azbyka.ru/otechnik/Grigorij_Nisskij/o_dushe_voskresenii
5. Иоанн Дамаскин, преп. Точное изложение православной веры // Творения преп. Иоанна Дамаскина. Источник знания / Пер. с др.-греч. и комм. Д. Е. Афиногенова, А. А. Бронзова, А. И. Сагарды, Н. И. Сагарды. - М.: ИНДРИК, 2002. - 416 с (главы 12, 24, 25, 27 - 30)
6. Ефрем Сирин. О свободной воле человека // Ефрем Сирин. Творения. - Т. 5. - М.: Отчий дом, 1994. – 520 с.
7. Немесий Эмесский, еп. О природе человека / Еп. Немесий Эмесский. - М.: Канон+, 1998. – 464 с. (предисловие Шабурова Н. В. и главы 1, 2, 3, 4, 15, 16, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 39, 40, 41 - несколько на выбор)
8. Игнатий (Брянчанинов), свт. О образе и подобии Божиих в человеке // Свт. Игнатий Брянчанинов. Полное собрание сочинений. - М.: Паломник, 2006. - 5480 с.
9. Илия Минятей, еп. Слово о предопределении в первую неделю поста // Еп. Илия Минятей. Проповеди. - [Электронный ресурс] Режим доступа: http://azbyka.ru/otechnik/Ilija_Minjatij/propovedi=1
10. Лоргус, А., свящ. Православная антропология. Курс лекций / Свящ. А. Лоргус. - М. : Граф-пресс, 2003. - [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.xpa-spb.ru/libr/Lorgus/pravoslavnaya-antropologiya.html> (из части второй - на выбор одну из глав)
11. Позов, А. С. Основы древнецерковной антропологии: в 2 т. /А. Позов. СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та , 2008. - 571 с.

12. Зенько Ю. М. Основы христианской антропологии и психологии. – СПб.: Речь, 2007. – 912 с. [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.xpa-spb.ru/3/basic.html>
13. Киприан (Керн), архим. Антропология свт. Григория Паламы / Архим. К. Керн. - М.: Паломник, 1996. - 450 с. (главы 6 и 7 - обязательно, а также на выбор разделы: "Апостол Павел", "Александрийское богословие", "Эпоха тринитарных споров", "Св. Максим Исповедник", "Св. Иоанн Дамаскин")
14. Электронный словарь по христианской антропологии и психологии /Автор-составитель Ю. М. Зенько. [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.xpa-spb.ru/slov.html>

Дәріс тақырыбы: Католиктік антропология

Дәріс мақсаты:

- **Когнитивті мақсат:** Христиан шіркеуіндегі католик іліміндегі адамның орнын анықтау
- **Функционалдық мақсат:** Католик шіркеу іліміндегі антропологиясын студенттерге түсіндіру

Дәрістің негізгі терминдері: Католик, христиан, дін, адам, құдай, антропология

Дәрісте қарастырылатын негізгі мәселелер:

1. Ортағасырлық католиктік теология мен философиядағы адам мәселесі
2. Фомы Аквинский антропологиясы. Бонавентура адамның Құдайға жету жолдары туралы .
3. Өрлеу кезеңіндегі адам мәселесіне бетбұрыс .
4. Реформация кезіндегі католиктік антропология.
5. XIX - XX ғасырлардағы теологиялық антропологиядағы модернизм.

Дәрістің қысқаша тезисі

Католик теологиясы мен философиясы аясында пайда болған адам туралы идеялар мен ілімдердің жиынтығы. Өзінің классикалық нұсқасында католик антропологиясы Августин дәстүріне негіз болған адам туралы ілім Августинге оралады. Адам кітапта мәнімен, обретающим мағынасы өзінің өмір сүру созерцании құдай Абсолюта оның ликами Бірлік, Игілік, Ақиқат және Сұлулық, сопричастным мәңгілік және бір мезгілде распростертым уақыт беретін өзіне сәтте ускользящего осы ^ өткен және болашақ. Адам өмірінің динамикасының өткір сезімі Августинді өзінің діни және антропологиялық дәстүрінің шекараларында ғана емес, сонымен бірге 20 ғасырдағы экзистенциализм теоретиктерінің ізденістерімен келіседі. Августиннің антропологиясы жанның Құдайдың нұрымен түсінуін болжайды, ол сенім мен білімнің, билік пен ақылдың өзара байланысы мәселесі туындаған тақырыптық өрісті құрады. Зұлымдықтың пайда болуына мүмкіндік беретін адамның ерік – жігерін еркін білдіру және Құдайдан шыққан рақым, таңдалғандарды құтқару, ізгіліктер жолымен

жүруге көмектесу-Августин мен оның ізбасарларының ойларының тағы бір маңызды сюжеті. Адам мыслится Августином ретінде бір мезгілде сопричастный погрязшему да греховности және зле "граду земному" және церковному қауымдастыққа – "Граду Божьему", осы қарсыластық вершится қалыптасуы жер тарихы. Антропологияның августиндік нұсқасы 12 ғасырға дейін ортағасырлық философияда басым болды. Сонымен қатар, антропологияның августиндік түрі мистиканың көрнекті өкілдері – Бернард Клервос, Бонавентура, Иоганн Экхарт, Генрих Сузо, Иоганн Таулер және т.б. арасындағы құрылымдардың негізіне айналады.

13 ғасырда Фома Аквинский жасаған антропологияның нұсқасы жетекші орынға ұсынылды, оның адам туралы ілімі августинизмнің әртүрлі нұсқаларымен сәтті бәсекеге түсе бастады. Аквинаттың пікірінше, илаһи болмыс адамның үйлесімді болу мүмкіндігінің негізін құрайды, өйткені оның негізгі анықтамалары, трансценденталдары-Бірлік, Игілік, шындық және сұлулық. Трансценденталия жаратылыстың иерархиясының барлық сатыларын "сіңдіреді" және оны адам өз әлемінде саналы түрде көбейте алады. Әулие ілімінде. Томас адам екі қарапайым – жан мен денеден тұратын күрделі зат ретінде пайда болады. Сонымен қатар, бұл адамды тұлға ететін дене пішіні ретінде жан. "Даралық" категориясы томистік дәстүрде рухани форма мен материяның бірігуінен туындайтын заттарды сипаттау үшін қолданылады. Аристотельден айырмашылығы, Аквинат жанның интеллектуалды бөлігі оның құрамдас бөліктері өсімдіктер мен жануарларды игереді және осылайша олардың болмауына мүмкіндік береді деп сенді. Антропологияның томистік нұсқасы адамды бастапқыда Құдайдың санасында болатын және сезімталдықтың эмпирикалық материалын өңдеу арқылы ұғымдар түрінде ақыл-ойдың меншігі болуы керек нақты заттардың формаларын түсінуге бағыттайды. Аквинат интеллект адамның ерікті шешімдеріне қатысты негізгі деп санайды. Антропологияның томистік нұсқасындағы адам өмірінің соңғы мақсаты-Құдайдың абсолюті туралы ойлау, және бұл жолда адам зияткерлік, адамгершілік және теологиялық ізгіліктердің жиынтығын табуы керек. Блж-ға қарағанда. Августин Сент-Томас "жердегі бұршақ" пен "Құдайдың бұршағы"бейбіт қатар өмір сүру мүмкіндігіне сенді. Егер жеке өмірде адам оны жақсылық жасауға және жамандықтан аулақ болуға шақыратын "табиғи заңға" бағынуға бұйырылса, онда басқа адамдармен бірге ол ортақ игілікке ұмтылуы керек. Томизм мен оның шекараларында дамыған антропологиялық көзқарастардың тірегі доминикандық бұйрық болды. Аквинаттың ізбасарлары – Томас де Виа Гаэтанский мен Ф.Суарестің еңбектері қазіргі неотомизмге үлкен әсер етеді.

Томизммен қарама-қайшылықта 13-14 ғасырдың басында өмір сүрген франсискан Дунс малы Августиннің, Аристотельдің және мұсылман ойшылы Авиценнаның көзқарастарына сүйене отырып, антропологиялық ілім пайда болды. Өзінің ұстанымын томистік зиялылықпен салыстыра отырып, Дунс Скот өзінің ерік-жігерінің толық бостандығынан шыққан Құдайдың күдіретін дәлелдеді. Ол августиндік антропологияның сыншысы ретінде әрекет еткенімен, сонымен бірге ақыл мен ерік-жігердің өзара байланысын түсіндіруде томистік зиялылықты да қабылдамады. Ерік

жанның негізгі қабілеті ретінде оның түсіндірмесінде толығымен еркін және шартталмаған көрінеді, ал ақыл мәлімдеменің ақиқатымен келісе алмайды. Ерік ақылға қатысты негізгі болып табылады және Құдайға деген сүйіспеншіліктің локализациясы бар. Аристотельмен қарама-қайшылықта ол эмоционалды-еріктік принциптің адамдағы ұтымды принципке баса назар аударады және Құдайға деген сүйіспеншілікті моральдық жетілдірудің, жоғары жақсылықты түсінудің құралы деп жариялайды. Теология мен метафизиканың күзіреттілік салаларын бөліп, оған "жұқа дәрігер" деген атаққа ие болған тазартылған зияткерлік процедураларды қолдана отырып, Дунс Скот адам өмірінің иррационалистік реңктерімен боялған бейнесін жасауға келді.

Романтикалық католицизм пайда болады, антропология саласында жаңарған августианиан мен православиелік томистік желілердің жақтаушылары арасында даулар бар. Августин мен Паскальдың мұрасына сүйене отырып, М.Мен де Биран Ф. Равессон, Ш. Ренувье, о. Амленнің шығармаларында жалғасын тапқан ішкі рухани тәжірибенің приматына негізделген руханилық доктринаны жасады. Бірқатар түпнұсқа антропологиялық идеяларды д. Ньюман тұжырымдады, ол жалпы августиндік дәстүрді ұстанды; оның мұрасы 20 ғасырда танымал болды. католиктік "жаңару" дәуірінде. Томас Аквинаның антропологиясы 2-ші қабатта пайда болған адамның назарында болады. 19 ғ. неотомизм.

1-ші қабатта қабылданған антропоцентрлік қондырғы. 20 ғ. католиктік антропологияның әртүрлі бағыттары олардың субъектінің мәдени және тарихи қызметінің феноменіне деген қызығушылығын тудырды. Адам өмірінің ерекшеліктерін талдаудан өз ғимараттарында кетіп, католицизм антропологиясының гетерогенді мектептерінің өкілдері христиандық дүниетанымның дәстүрлі көзқарастарынан бас тартқан жоқ, бірақ оларды түбегейлі басқаша жүзеге асырды: мәдениет пен тарихты құратын субъектінің ішкі әлемінің динамикасы, олардың көзқарасы бойынша, Құдайдың абсолютті болуына әкеледі. Жеке тұлғаны олар бастапқыда теономиялық, Құдаймен байланыссыз мүмкін емес деп суреттейді.

Өзінің мәдени және тарихи әлемін құратын адамның бейнесін жасау католиктік руханилық, персонализм, экзистенциализм, теярдизм сияқты философиялық ілімдердің августиндік парадигмасына жақын ерекше белгіні құрайды. Бұл католиктік руханилықтың – Рух философиясы мен әрекет философиясының бағыттарында айқын көрінеді. Рух философиясын жасаушылар р. Ле Сенн мен Л. Лавель адамның Құдай рухына қатысы бар жаратылыстың қайнар көзін көреді. Философия-әрекеттер М. Блонделя трактует феномені адами әрекет ретінде байланысты самореализацией божественной ой-сананың, мәдениет саласында. Католиктік персонализм экзистенциалды теоретиканың бір нұсқасы ретінде пайда болады. Э. Мунье, М. Недончель, П. Рикер, Дж. Лакрой, Дж. М. Доменак және т. б. осы бағыттың теоретиктері тұтас адам философиясын құруды талап етеді. Рухани және жеке бастама, олардың пікірінше, адамды үнемі өзін-өзі тәрбиелеуге шақырады және мәдени шығармашылық мүмкіндігі осы қабілетке негізделген. "Адасқан адам", г. Марсельдің" интегралды гуманизмнің "бастапқы тұжырымдамасы" Құдаймен қарым – қатынаста "

және дәл осы жағдай оның үздіксіз өзін-өзі басқаруын-трансценденцияны анықтайды. П. Тейяр де Шарденнің пантеистік эволюционизмі негізінен А.Бергсон, К. Л. Морган, с. Александр ұғымдарымен байланысты: радиалды энергияның табиғаттан тыс көзі бар концентрацияның артуы адам мен ойдың пайда болуына әкеледі, адамдарды рухани бірігу сатысына жетелейді – ғарыш эволюциясының біріктіруші және қозғаушы бастауы ретінде Мәсіхтің жеңісі аясында өмір сүру.

Бұл построениях теоретиктер экзистенциального неотомизма Ж. Маритена және Э. Жильсона сондай-ақ, бар көзқарас адам ретінде жаратушы мәдениет. Мәселен, мысалы.. Маритен жаңа уақыт философиясының антропоцентризмімен және экзистенциализммен полемизациялай отырып, өзінің ілімін "палеотомистік" деп атайды және мәдениетті адамның өзін-өзі жетілдіруімен, оның ішкі ресурстарын ашумен байланыстырады. Оның тұжырымдамасында адамға білімнің пассивті субъектісі және белсенді адамгершілік-практикалық болмыс, өнер туындыларын жасаушы ретінде балама көзқарас сақталады. Бұл баламаны жеңу трансцендентальды неотомизм өкілдерінде байқалады. И. Канттың адам өмірінің априорлық құрылымдарын ашуға трансцендентальды әдісін қолдану Э. Пшивараның қызметімен байланысты. Неотомизмнің трансцендентальды антропологиясының ең көрнекті өкілдері-К. Войтыла, Э.Корет, и. Б. Лотц, П. Оверхаге, к. Ранер және басқалар.

Қорытынды сұрақтар:

1. Католицизмдегі адам мәселесі
2. Католиктердің тән мен жан қатынасы
3. Католик іліміндегі дүние мен адамның қатынасы
4. Католик антропологиясының бастауын берген ғылымдардың философиясы

Әдебиет тізімі:

1. Аврелий Августин, блаж. Творения / Блаж. Августин Аврелий. – СПб.: Алетейя — Киев, Уцимм-пресс, 1998. ("О бессмертии души", "О свободе воли", "О предопределении святых")
2. Ансельм Кентерберийский. Прослогион / Ансельм Кентерберийский. Сочинения. - М.: Канон, 1995. - 400 с.
3. Ансельм Кентерберийский. О свободном выборе / Ансельм Кентерберийский. Сочинения. - М.: Канон, 1995. - 400 с.
4. Бернард Клервоский. О благодати и свободе воли / Бернард Клервоский. - [Электронный ресурс] Режим доступа: http://www.xpa-spb.ru/libr/_KATOL/Bernard-O-blagodati.html
5. Роберт Гроссетест. Почему человек есть малый мир // Космос и душа. Учение о вселенной и человеке в Античности и в Средние века. - М.: Прогресс-традиция, 2005. - 880 с.
6. Фома Аквинский. Дискуссионные вопросы о душе // Историко-философский ежегодник '98. – М. : Наука, 2000. - 427 с. - С. 95-103.
7. Фома Аквинский. О единстве интеллекта, против аверроистов /Фома Аквинский. - [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://lib.ru/HRISTIAN/AKWINSKI/rasum.txt>

8. Фома Аквинский. Сумма теологии. Часть I. Вопросы 75-119 / Фома Аквинский. - Киев : Эльга, Ника-Центр, 2005. - 576 с. (из "Трактата о человеке" на выбор любой из вопросов)
9. Фома Аквинский. Учение о душе / Пер. с лат. К. В. Бандуровского, М. Гейде. - СПб.: Азбука-классика, 2004. - 480 с.
10. Эразм Роттердамский. Диатриба или рассуждение о свободе воли // Эразм Роттердамский. Философские произведения. - М. : Наука, 1987. - 704 с.
11. Эразм Роттердамский. Гиперастпистес // Эразм Роттердамский. Философские произведения. - М.: Наука, 1987. - 704 с.
12. Ермишина, К. Б. Религиозная антропология / К. Б. Ермишина. - М. : Изд-во ПСТГУ, 2012. - 369 с. - С. 145 - 172.
13. Скола, А. Богословская антропология / А. Скола, Д. Маренго, Х. П. Лопес. - М.: Христианская Россия, 2005. - 383 с. - С. 140-143 и 159 - 181, а также глава 4.
14. Бандуровский, К. В. Бессмертие души в философии Фомы Аквинского. М.: РГГУ, 2011. — 328 с.
15. Булыко, И. П. Сравнительный анализ пневматологической антропологии святого Григория Паламы и Фомы Аквинского / И. П. Булыко. - [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.bogoslov.ru/text/1859858.html>
16. Луценко, Т. В. Концепт свободы воли и теология спасения человека в антропологии Фомы Аквинского / Т. В. Луценко. - [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.jurnal.org/articles/2012/filos6.html>
17. Позов, А. С. Основы древнецерковной антропологии: в 2 т. /А. Позов. СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та , 2008. - 571 с.
18. Свежавски, С. Фома Аквинский, прочитанный заново / С. Свежавски. - Сретенск: МЦИФИ, 2000. – 208 с. ("Концепция человека", а также XV - XIX главы)

Дәріс тақырыбы: Протестанттық антропология

Дәріс мақсаты:

- **Когнитивті мақсат:** Христиан шіркеуіндегі протестанттық іліміндегі адамның орнын анықтау
- **Функционалдық мақсат:** Протестанттық шіркеу іліміндегі антропологиясын студенттерге түсіндіру

Дәрістің негізгі терминдері: Протестант, христиан, дін, адам, құдай, антропология

Дәрісте қарастырылатын негізгі мәселелер:

1. М. Лютердің антропологиялық көзқарасы
2. Ж. Кальвиннің антропологиялық көзқарастары
3. Адамның табиғатына протестанттық көзқарас.
4. Протестанттық антропология: адам өмірі, өлім және өлімсіздік

Дәрістің қысқаша тезисі

Қазіргі теологтардың ілімдері діни дәстүрлердің айырмашылығымен аз анықталады, дегенмен қазіргі уақытта православие, католик және протестанттық антропологияның ерекшеліктері сақталған. Конфессиялық

саралау біздің дәуірімізде философиялық идеализмнің әртүрлі бағыттары әсер ететін тұжырымдамаларды бөлумен алмастырылады. Протестанттық теологиялық және діни-философиялық антропологияны "диалектикалық" теологияның (к. Барт, Р. Нибур), "диалогтік персонализмнің" (Ф. Эбнер, Э. Бруннер, Р. Бултман, Ф. Гогартен), неолибералды, "секулярлық" антропологияның жақтаушылары (Д. Бонхеффер және басқа теологтар). Протестанттық теологтардың ең кең және беделді тобы евангелиялық ортодоксияны "диалектикалық теология", либералды теология және диалогтық персонализм идеяларымен байланыстыруға тырысады. Осы бағытта қазіргі протестанттық және католиктік теологияға айтарлықтай әсер еткен П.Тиллич өзінің "теономиялық" антропологиясын жасады. Диалектикалық теология мен неолиберализм синтезін "эсхатологиялық антропологияны" дамытатын теологтар тобы да жүзеге асырады (в.Панненберг, Э. Юнгель, Д. Чайлдз). Католик антропологиясында "экзистенциалды томизм" (Дж.Маритен, Э. Гилсон, М. Кромпец, М. Гогач), "ассимиляцияланған томизм" (к. Ранер, Э. Пшивара, и. Лотц, Э. Корет, А. Ганочи, Д. Пецка, г. Шерер), "диалогтік персонализм" (т. Штейнбюхель, Р. Гвардини) ерекшеленеді. Православиелік антропология неғұрлым біртекті, бірақ XIX ғасырдың аяғы-XX ғасырдың басындағы орыс идеалистік философиясының әртүрлі бағыттарына ауырлық байқалады.

Православиелік Протестанттық антропология реформаторлар, ең алдымен М.Лютер мен Дж. Кальвин, сондай-ақ протестантизм бағыттарының басқа негізін қалаушылар берген адам туралы библиялық ілімді түсіндіруге негізделген және конфессиялық ерекшеліктерді сақтайды, дегенмен қазіргі теологтар адам туралы жалпы протестанттық догматикалық ілімді баса көрсетуге тырысады.

Егер ортағасырлық теология адамды Құдайдың тәртібінің элементі, көрінетін, Тарихи шіркеудің мүшесі ретінде түсінумен сипатталса, онда Реформация адамның құдаймен жеке кездесуін алдыңғы қатарға шығарады. Кальвинизм мен лютеранизм Діни антропология тілінде буржуазиялық индивидуализмді білдірді. Сонымен бірге, адам туралы протестанттық ілім Теоцентризмді жоққа шығаруға қарсы, Қайта өрлеу дәуірінде дамыған гуманизммен күреседі. Протестантизмнің антропологиясы күнә мен құтқарылу туралы христиандық ілім негізінде құрылады. Мартин Лютер (1484-1546) "de homine" (1536) тезистерінде адамның "жаратылған және құлаған" философиялық білім алу мүмкіндігін жоққа шығарды, бұл адамның ең құнды анықтамасы деп санайды. елші Пауылдың Жолдауларынан адам сеніммен ақталады деген пікір. Осыған байланысты, антропологияда хамартиологиялық және эсхатологиялық аспектілер, күнә мен ақтау туралы ілімдер ерекше мәнге ие. Лютер мен Кальвин адамның "Құдайдың рақымының" көмегінсіз жақсы іс-әрекетке қабілеттілігін жоққа шығарады. Августиннің түпнұсқа күнә туралы іліміне адам табиғатының толық бұрмалануы ретінде қайта орала отырып, Лютер адам мінез-құлқының табиғаттан тыс күштерге тәуелділігі туралы ойды күшейтеді. "Адамның еркі, – деп жазады ол" DE servo arbitrio " (1525) трактатында, - ортасында, Құдай мен шайтанның арасында, орамалды жануар сияқты. Егер Құдай оған отырса, ол барғысы келеді және Құдай оны басқаратын жерге барады... Егер

шайтан оны тоқып алса, онда ол барғысы келеді және шайтан оны айдап бара жатқан жерге барады". Лютерге арналған адам "animal rationale" емес, "peccator in re, iustus in spe" (іс жүзінде күнәкар, үмітпен ақталған), "сыртқы" және "ішкі", тән мен рух, бейбітшілік пен сенім арасындағы қайшылықты бейнелейді.

Кальвинизм адамды Құдайдың тағдырына толығымен бағындырды. Жан Кальвиннің (1509-1564) айтуынша, күнә жасаған адам жақсылық жасау ғана емес, оны тілеу қабілетін жоғалтты, ол сенгендіктен емес, құтқарылуға сайланғаны үшін сенім сыйын алады. Адам "Құдайдың еркінің ыдысы" болуға, өз еркінен бас тартуға және Құдайға ештеңе жасамауға арналған. Өзінің белсенді мәні бойынша адам Кальвинде Құдайдың тағдырының өнімі, Құдайдың алдындағы жоспарды жүзеге асырудың құралы болды. Кальвиннің тағдыр туралы ілімі, деп жазды Ф. Энгельс "сауда және бәсекелестік әлемінде сәттілік немесе банкроттық жеке тұлғалардың қызметіне немесе өнеріне емес, оларға тәуелді емес жағдайларға байланысты екендігінің діни көрінісі болды. Жеке адамның ерік-жігерін немесе әрекетін емес, күшті, бірақ белгісіз экономикалық күштердің мейірімділігін анықтайды". Тағдыр туралы ілімді Реформация дәуіріндегі кейбір протестанттық теологтар шектен шығарды. Лютерандық теологтардың бірі Флациус тіпті бастапқы күнәнің адамның заты екендігі туралы тезисті алға тартты. Бұл төтенше жағдайды жеңілдету үшін Лютердің серігі Меланхтон Құдай мен адамның ерік-жігерінің өзара әрекеттесуін комплементарлық қағидаты бойынша негіздеуге тырысты. Ерік бостандығы, Меланхтонның пікірінше, адамның рақымға жүгіну мүмкіндігі.

Арасында реформационных тұжырымдамалар адам кездескен және оқу-жаттығу признававшие қабілеті мейірімді адам табиғат өзін-өзі жетілдіруге, развивавшие көзқарасы, өз уақытында проповедовавшие пелагианами. Мысалы, Quaker Fox сектасының негізін қалаушы әр адамның рухына тән "ішкі Жарық" туралы ілім белсенді өзін-өзі жетілдіруге мүмкіндік берді. Швейцариялық реформатор Цвингли тұқым қуалайтын бастапқы күнәнің тікелей әрекетін қабылдамады және бұл күнә адамға күнә жасаған кезде ғана жүктеледі деп сенді. Голланд теологы я. Армений (1560-1609) адамның ерік-жігерін растады және кальвинистік тағдырды жоққа шығарды. Бұл тенденциялар бірқатар протестанттық конфессиялардың ілімдерінде ғана емес, сонымен бірге Ф.Шлейермахер, А. Гарнак, А. Ричль, Э. Трельчтің либералды теологиясында да жүзеге асырылды. Тағдыр туралы ілімді православиелік кальвинистік теологтар бірнеше рет жеңілдетті. Қазіргі уақытта ірі протестанттық шіркеулердің теологтары тағдырды Құдайдың адам тағдырын "алдын-ала білуі" деп түсіндіреді. Бұл ретте, деп атап өтілген" бұл өтелуі болмайды ықпал іс, және ол қарастырылуы тиіс тек нәтижесі ретінде благодати. Алайда, кейбір конфессиялар мен теологтар құтқарылуға немесе жойылуға "сайлау" туралы ілімді ұстанады. Протестанттық антропологиядағы индивидуализм сәттерінің күшеюіне қарамастан, негізгі реформалық ағымдардың негізін қалаушылардың ілімдері адам субъективтілігінің теоцентризмін жариялайды және адамның жүрегіне оқовалар қояды. Протестантизмнің барлық бағыттары арасында православиелік антропологияның көптеген ізбасарлары бар, соның ішінде ең

үлкен конфессиялар – лютеранизм және кальвинизм. Мысалы, Германияда ортодоксияға г.Эбелинг, г. Тилике, в. Элерт сияқты танымал теологтар жақын. Баптист теологтар, оның ішінде КСРО евангелиялық Баптист христиандар Одағының теологтары адам туралы дәстүрлі ілімді қатаң ұстанады.

Олар протестанттық антропология принципін талап етеді: адам туралы тек оның құлдырауы мен құтқарылуына байланысты айту. Баптисттік антропология Діни сананың қалыптасуын, рухани әлемнің сакрализациясын, сенушілердің өмір салтын жалған сипаттайды. Бұл жүктеме, ең алдымен, баптизмге тән "қарым-қатынас", "жоғарыдан туылу", "Киелі Рухқа бағышталу" туралы ережелерден тұрады. Баптисттік антропология тұрғысынан "рухани" адамда діни қауымдастықтың көзқарастарына сәйкес келетін барлық нәрсе бар, сана-сезімі мен мінез-құлқы діни ұйымның нормаларына, мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес келетін адамдар "рухани" деп бағаланады. Рухы "өлі" адам тек "Құдай сөзін" тыңдау қабілетін сақтайды, бірақ әлі де "бір өлшемді" адам болып қала береді, дегенмен адам табиғаты бойынша екі әлемге жатады: көрінетін және көрінбейтін. Денесі-жердің азаматы, рухы-аспан. Оның жердегі азаматтығы уақытша, көктегі тұрғылықты жері мәңгі. Баптисттік антропологтар табиғи (олардың көзқарасы бойынша – "күнәкар") адамды пессимистік тұрғыдан қарастырады. "Адам, – деп жазады олар, - барлық тіршілік иелерінің патшасы және жердің иесі, өз патшалығында аз ғана уақытта пайда болады, содан кейін көлеңке сияқты жоғалады". Баптисттік теологтар тек рақым тәннің үстінен үстемдік етуге көмектесетін "таңдалған", "қайта туылған" адамның перспективасын оптимистік түрде бағалайды.

Қорытынды сұрақтар:

1. Протестант шіркеуінің адам туралы библиялық түсіндіруі
2. Кальвинизмнің адам тағдыры жайлы түсінігі
3. М. Лютердің адам туралы түсінігі

Әдебиет тізімі:

1. Лютер, М. О рабстве воли // Эразм Роттердамский. Философские произведения. - М.: Наука, 1987. - 704 с.
2. Лютер, М. О свободе христианина / М. Лютер. [Электронный ресурс] Режим доступа: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/protestant/lyuter/06.php
3. Кальвин, Ж. Наставление в христианской вере / Ж. Кальвин. - [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://jeancalvin.ru/institution/> (книги 1: главы 15 и 18; из книги 2: главы 1 - 5; из книги 3: глава 19).
4. Ермишина, К. Б. Религиозная антропология / К. Б. Ермишина. - М. : Изд-во ПСТГУ, 2012. - 369 с. - С. 172 - 188.
5. Бачинин, В. А. Жан Кальвин и его социальная антропология // Вопросы истории. - № 6. - С. 107-116. [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://hpsy.ru/public/x5042.htm>
6. Бачинин, В. А. Мартин Лютер о свободе и рабстве воли. К интеллектуальной истории Реформации / В. А. Бачинин. - [Электронный ресурс] Режим доступа: http://www.intelros.ru/pdf/svobodnay_misl/3-4-2012/11.pdf

7. Виллем Ван Ассельт. Антропология в классическом реформатском богословии / Виллем Ван Ассельт. [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.proza.ru/2012/09/09/432>
8. Гараджа, В. И. Протестантская концепция человека // Буржуазная философская антропология XX века. - М.: Наука, 1986. - 295 с.

Дәріс тақырыбы: Исламдағы антропологиясы

Дәріс мақсаты:

- **Когнитивті мақсат:** Ислам дініндегі адам мәселесі, философиясымен танысу
- **Функционалдық мақсат:** Әлемдік дін – Исламның адам мәселесін студент түсінуі

Дәрістің негізгі терминдері: Ислам, пайғамбар, Аллах, дін, сенім, адам, Құран

Дәрісте қарастырылатын негізгі мәселелер:

1. Абу-Ханифа мен Джафар ас-Садык іліміндегі адам мәселесі..
2. Мұсылмандық философия: ерекшеліктері, негізгі мәселелері, принциптері, догматтры.
3. Негізгі бағыттар: джабариттер және қадариттер діни - антропологияның негізгі өкілдері.

Дәрістің қысқаша тезисі

«Ислам» сөзі көбінесе «бойсұнушы» деп түсіндіріледі, этимологиялық тұрғыда өзін беру, өзін сеніп тапсыру дегенді білдіреді. Соған сай мұсылман бұл өзін Құдайға сеніп тапсырған адам. Мұсылман үшін Құранның рөлі қандай екенін білу де міндет. Құран исламдық ілім бойынша Құдайдың Ашылуы. Бұл ашылуда Құдай сөзімен қоса адам сөзі естілмейді, яғни Құдаймен рухтанған адамның мүмкіншілігі заманмен, қоғаммен шектеулі, ол тек осы рухтың жетелеуін түсіндіруші ғана. Құран Құдайдың Ашылуы, Мұхаммед Пайғамбар тек оны жеткізуші. Құранда тек Құдай ғана сөйлейді. Сондықтан мұсылмандар үшін Құран өзіне арналған Құдайдың сөзі.

Ислам бойынша Құдай адамдар үшін Өзін Құранда, Құдайдың ашылу заңында ашады. Адам «араб тілінде, түсінікті» түсірілген Құран заңы бойынша өмір сүреді (Құран 16:105).

Ислам – бұл теистік дін. Абсолют әлемге трансцендентті, әлемді ерікті түрде жасаушы және оны ерікті қолданушы шексіз тұлғалық бастама ретінде түсіндіріледі. Яғни бұл жаратушы және тіршілік беруші бір Құдайға сенуді уағыздайтын дін. Сонымен қоса, исламда Құдайды адамның көруі мүмкін емес, адамның Құдайтүрінде келуі де, құпияшылдық арқылы ізгі хабар алу мүмкіндігі де жоққа шығарылады. Исламда құпияшылдық деген ұғым да жоқ, тек құпия, жасырын ұғымдар бар. Құран мұсылмандарды Құдайдың құпиясына сенуге міндеттейді.

Құранда Мұхаммед Пайғамбар жаңа хабар айтуға емес, ол бастапқы таза бір Құдайға деген сенімді қайта орнатуға шақырылды деп айтылады. Бұл сенім әр адамда бар, оның табиғатына тән, себебі Құдай Адам Атаның балаларына яғни адамзат тегіне берген өсиетінде: «сол уақытта Раббың адам балаларының белдерінен нәсілдерін алды да өздеріне куә етіп: «Мен сендердің Раббыларың емеспін бе?», - (дегенде), олар: «Әрине куәміз»

деген. Қиямет күні: «Бұдан хабарымыз жоқ» демендер. Немесе: «Бұрынғы ата-бабамыз шерік қатқан еді, біз де солардың ұрпағымыз...» (Құран 7: 172-173)

Құрандық антропология туралы айтсақ бұнда жүйелі түрдегі адам туралы ілім туралы сөз болмауы түсінікті, себебі Құран философиялық немесе діни еңбек емес, дәстүрге айналған діни заңнама.

Құрандық антропология үш мәселе төңірегінде жоспарланады: адам өзінің Құдаймен қатынасын қалай қоюы керек, ол жақсылық пен жамандықты қалай ажыратуы керек және қалай ол тозақ азабынан құтқарылы алады.

Құран бойынша адам – Құдайдың жаратқаны, Оның таңдаулысы, Құдайдың жердегі әміршісі (халифы). Бірақ, ол Құдайдан жаратылған болғандықтан өзінің табиғатының екі: онтологиялық (адамға өлім тән) және адамгершілік (адам күнә жасайды) әлсідігінен Құдайға тәуелді. Бұл мәселені қарастыруда үш монотеистік діндер ортақ ұйғарымда десе болады. Ал Құдай алдындағы адамның статусын бағалауда біраз өзгешеліктер бар.

Құранда адамның Құдай бейнесімен және Соған ұқсас жасалғандығы туралы идея жоқ. Нақтырақ айтсақ Құдай адамды сол өзінің бейнесі бойынша жасаған: «Ол сендерді бейнелегенде көркем бейнелеген. Әрі қайтар жерлерің сол жақ» (Құран 64:3). Немесе тағы бір жерде: «Ол сондай Аллаһ, сені жаратты Толықтап теңестірді. Ол сені қалаған бейнеде құрастырды» (Құран 82:6-8). Құран Аллаһның жаратқандарының ішінде адамды ерекше қасиеттерімен бөлектеп, ерекше орынға қояды. Жаратушы адамды Өз қолымен жасап, Өз рухынан дем бергені туралы айтады. Адам Құдайдың құпиясымен ерекше ізгілікті Аллаһтың жаратқаны болу мәртебесіне ие болды. Жаратушы адамға табиғи бейімділік беру арқылы оны Өзінің жердегі орынбасары етті: «Расында да адам баласын ардақтадық. Сондай-ақ оларды құрылықта да, теңізде де көліктендірдік. Әрі оларды жақсы нәрселермен қоректендірдік. Әм оларды жаратқандарымыздың көбінен не құрылым артық жараттық » («Ісра» сүресі, (70))

Аллаһ Тағала жерді де, көкті де әлемдегі барды толық адамға бағынышты етіп, оларды өзінің қажетіне қолдануға икемдеп жасады: «Және де Ол өз тарапынан сендер үшін көктердегі әрі жердегі барлық нәрсені іске қосты. Шын мәнінде осыларды түсінген ел үшін белгілер бар.» («Жасия» сүресі, (13)) Аллаһ Тағала адамды өзімен-өзін қалдырған жоқ және де бостан бос немесе ермек үшін жатақан жоқ, керісінше олардың арасынан адамдарды дұрыс жолға салатын, осы өмірде бақытты қылатын, о дүниеде Фирдаусуға (Жұмақ) оралтып, рахатқа батыратын Киелі сөзді алып келетін «Пайғамбарларды Аллаһ Тағала адамдарды дұрыс құлшылыққа лайықты Тәңірімен таныстырып, ешқандай серігі жоқ жалғыз Аллаһқа құлшылық етуге шақыру үшін жібереді. Оларды адамзатты жаннаттан сүйіншілеп, тозақтан сақтандыру үшін жібереді. Оларды адамдарға дұрыс құлшылық пен жақсы мінез-құлықты өнеге болу үшін жібереді.» (Пайғамбарлар қиссасы 8-бет. Алматы, 2007)

Аллаһ Тағала Адамға төрт артықшылық берді. Әнәс ибн Мәликтен жеткен хадисте пайғамбарымыз «Қиямет күні мүміндер жиналып «Раббымыздың алдында шапағатшы болатын біреуді іздесек» деп Адамға

келіп: «Сен адамзаттың атасысың, Аллаһ сені Өз қолымен жаратты, періштелерді саған сәжде жасатты және өзіңе барлық нәрсенің атауын үйретті, бізге Раббымыздың алдында шапағат ет», - дейді, - деген (әл-Бухари, Муслим).

Қорытынды сұрақтар:

1. Исламдағы адам мәселесін сипаттаңыз
2. Исламдағы адам еркіндігі
3. Мұсылман философиясының ерекшеліктері

Әдебиет тізімі:

1. К. Ермишина. Религиозная антропология. Учебное пособие. - М., 2016. – 368 с.
2. Алтаев Ж., Фролов А. Исламская философия. Учебник для высших учеб. заведений /. - Алматы : Қазақ Университеті, 2016. - 596 с.
3. Борбасова Қ.М., Рысбекова Ш.С. Діни антропология. –Алматы: Қазақ университеті, 2014.- 255 с.
4. Степанянц, М. Т. Восточная философия. Вводный курс / М. Т. Степанянц. - М. : ИФРАН, 2009. - [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.klex2.ru/733> (Глава IV - об антропологии ислама)
5. Корбэн Анри. История исламской философии./пер. с франц. и примечания с.
6. Ефремова, Н. В. Проблема бессмертия в философии классического ислама // Универсалии восточных культур. - М.: Восточная литература РАН, 2001. - 431 с. - С. 180 - 199.
7. Журавский, А. В. Представления о человеке в Коране и Новом Завете // Труды по культурной антропологии. - М. : Муравей, 2002. - 420 с. - С.117-127.
8. Игнатенко А.А. Мир-Бог в Зеркале, или как возник Совершенный человек // Человек и природа в духовной культуре Востока. М., 2004. С.17-47
9. Фролова, Е. А. Человек-мир-Бог в средневековой исламской культуре // Бог-человек-общество в традиционных культурах Востока. М. : "Наука", 1993. - 224 с. - С. 144 - 155.
10. Фролова, Е. А. Концепции греха в исламской теологии и философской мысли // Универсалии восточных культур. - М.: "Восточная литература" РАН, 2001. - 431 с. - С. 141 - 179.

Дәріс тақырыбы: Араб ойшылдарының ілімдеріндегі адам мәселесі
Дәріс мақсаты:

- **Когнитивті мақсат:** Араб ойшылдарының адам мәселесі жайындағы ілімдерін қарастыру
- **Функционалдық мақсат:** Студенттерге Араб ойшылдарының адам мәселесі жайындағы ілімдерін түсіндіру

Дәрістің негізгі терминдері: Араб, ойшыл, адам, ілім, Ислам, дін, қалам, антропология, Аллах

Дәрісте қарастырылатын негізгі мәселелер:

1. Қаламдағы антропологиялық мәселелер.
2. Джабариттер, кадариттер, мүрджиттер мен мутазилиттердің адам тұлғасы туралы көзқарастары.
3. Адам тағдыры, еркіндігі және жауапкершілігі туралы ілім.
4. Аль-Ашари доктринасы.
5. Әл-Фараби, Әл-Ғазали, Ибн-Рушд шығармашылығындағы адам мәселесі

Дәрістің қысқаша тезисі

Қалам түпнұсқаны қарапайым және біртұтас деп түсінеді. Мұндағы басты мәселелердің бірі – оның "басқа" - әлем заттарымен әр түрлі қарым-қатынасында қарастырылатын бастаманың өзіндік ерекшелігі. Бұл мәселе Құдайдың атрибуттарының мәселесі ретінде тұжырымдалады және оның шешімі кез-келген қарым-қатынастың "өзін" және "басқа" мағынасын көрсетуді білдіреді. Сонымен, әлемге "жүргізуші" ретінде көзқарастың мәні - "өзін-өзі" бастау және әлемнің "басқарылатын" заттары. Қазірдің өзінде әлем заттарының айырмашылығы диалектикалық тұрғыдан әлемге деген көзқарастың аспектілерінің айырмашылығына айналады және соңғысын негіздейді. Бұл шешімнің тағы бір шарты-бұл "өзін-өзі" ұғымының нақты мағынасыздығы, ол осы сапада "оностыққа" жақындайды (мәнін қараңыз). Қаламада ұсынылған атрибуттар туралы мәселені араб тіліндегі перипатетизм, истракизм және сопылықта қабылданды. Мутазилиттер ұсынған заттарды өмір сүргенге дейін бекітілген деп түсіну жаратылыстың ештеңеден бас тартуы ретінде қарастырылуы мүмкін, дегенмен бұл жерде Жаратушыға әлемнің ар-ожданы тікелей расталмайды және заттардың материалдық субстратының тұрақты болуы мағынасында түсінілмейді. Араб тіліндегі перипатетизмде оны "қажеттілік" көзі ретінде түсіну (қажеттілікті қараңыз) түпнұсқаны түсіндіруде шешуші болып табылады, ол өзіне және одан әрі әлемнің "мүмкін" нәрселеріне хабарлайды, олар тіршілік ете отырып, себеп – салдар қатарын құрайды. Мұнда инаковость первоначала және өзге де заттарды зиждется на әртүрлілігі "самостной қажеттілігі" және "самостной мүмкіндіктері". Өзін-өзі және болмысты ажыратудан туындайтын бұл ілімді әл-Фараби және Ибн Снайна әзірледі және Ибн Рушд сынға алды. Исмаилизмде түпнұсқаның және әлемнің басқа жақтарын түсіну оның экстремалды шиеленісіне жетеді, мұнда бастапқы функция тіпті Құдай мен бірінші ақыл арасында бөлінеді, өйткені Құдайдың "оносты" бекіту туралы тезисі соңғысын басқалардан мүлдем өзгеше деп сипаттауға мүмкіндік береді.және бар болу сызығында (Аль-Кирманй). Истракизмде ол өзінің барлық тиімділігі мен жетілуін шоғырландырады, бұл осы ілімнің алғашқы басылымындағы "бар болу" ұғымының номиналистік теріске шығарылуына байланысты (ас-Suhravardī) оның заттар әлеміне деген көзқарасының абсолюттенуін білдіреді, бұл өте жақсы пассивтілік пен артықтықты білдіреді. Бастама мен әлемнің басқа жақтары туралы мәселені шешудің және шешудің әртүрлі нұсқалары ұқсас, өйткені олар бірқатар заттарды бастамаға сәйкес келмейді және ешқандай мағынада оған ұқсас

емес. Сопылық философияның ерекшелігі осы Стратегияның түбегейлі қайта құрылуымен анықталады, осыған байланысты "басқа" ұғымы қайта түсіндіріледі. Басы мен әлемі бір-бірінің өмір сүру жағдайын құрайтын мәңгілік және уақытша "әлемдік тәртіптің" (al - ' AMR) екі жағына сүйенеді. Әлемге қатысты бастаманың басқаша болуы мұнда әр нәрсенің басына және әлемнің кез-келген басқа нәрсесіне қатысты емес болуы мүмкін. Әрбір нәрсе осы екі гипостазда өзін-өзі бірдей және кез-келген басқа нәрсеге ұқсас болады, бұл себептілік теориясын түбегейлі қайта қарауды болжайды: араб-мұсылман философиясының барлық ағымдары мойындаған сызықтық себеп бір нәрсенің болмауының мәңгілік және уақытша жақтары арасындағы екі бағытты өзара қарым-қатынасқа айналады, бұл себеп пен салдардың, өзін-өзі ақтаудың парадокстарын тудырады. және т. б. Осылайша, классикалық араб-мұсылман философиясы жасаған әлемге деген көзқарастың сабақтастығы мәселесін шешудің эволюциясы олардың екіұштылығын түсінуге әкелді.

Классикалық араб-мұсылман философиясында дамыған білім теориясы метафизикамен "ақиқат" (хаккака) ұғымында байланыста болады, ол осы екі пәнге бірдей көзқараспен қарап, заттың немесе білімнің қажеттілігін білдіреді (ақиқатты қараңыз). Метафизикалық тұрғыдан алғанда, заттың қажеттілігі бастапқы болуы мүмкін немесе сырттан алынуы мүмкін, сондықтан білім өзі үшін қажет болуы мүмкін және оның қажеттілігін қамтамасыз ететін сыртқы нәрсе қажет болуы мүмкін. Білімді түсіндірудегі бұл ниет оның тұрақтылық ретіндегі дұрыстығына тән идеямен де байланысты, оның дәрежесі жалпыға бірдей танылған білімді сенімділік, пікір және күмән ретінде жіктеуге негіз болады. Тікелей қажетті білім, біріншіден, туа біткенге бөлінеді, бұл араб тілді перипатетиктерден бастап, жанның денені басқара алмайтын білімі, сондай-ақ кез-келген ақыл-ой мойындаған аксиомалық позициялар ("бүтін бөлік" сияқты); екіншіден, таным актісі нәтижесінде алынған білім. Ибн Снанның мұндай таным әрекеті "түйсігі" ("хадис), ас-Сухравардй" Құдайға батыру ("та ' аллух) деп аталады. Оның тақырыбы-Адамның "мен", яғни.тікелей өзін-өзі көрсететін "өзін-өзі". Бастапқы өзін-өзі тану қарапайым және тікелей болып шығады, бірақ егер кез-келген адам өзінің "өзін" "байқаса", білімнің барлық көздерінен алшақтап, оны жасай алады.өзіндік ерощ, онда Құдайдың Өзін "байқау" қиынырақ болады. Егер интуитивті танымда "құбылыс" тікелей болса, бұл мұндай білімнің үлкен сенімділігін қамтамасыз етеді, содан кейін дискурсивті білім білім қажеттілігінің жанама" анықталуы " болып табылады. Бұл медиацияда қателіктер мүмкіндігінің негізі жатыр. Алайда, білімнің екі түрі бір-біріне қайшы келмейді, дегенмен біріншісі екіншісіне қол жетімді емес нәрсені анықтай алады. Аристотельдік силлогистика дискурсивті білімнің танылған органы ретінде қызмет етті, Ибн Сина, Ибн Рушд, ас-Сухравардй кейбір егжей-тегжейлі дамыған және түзетілген. Исмаилизмде әл-Киндий дамыған және Пифагор тамыры бар "үйлесімділік" идеяларына сәйкес келетін, соңғысын анықтау үшін белгісіз белгілі әмбебап құрылымдарды "теңдестіру" әдісі ұсынылды.

Білім дегеніміз-бұл дискурсивті түрде қол жеткізілетін "мағыналардың" көрінісі ("сөйлеудің" арқасында) немесе тікелей, ол

объективті, өйткені сол "мағыналар" белгілі заттарға енеді. Истракизмде "бар болу", "субстанция", "хроматизм" және т.б. сияқты ұғымдар ұшыраған номиналистік сынды алып тастағанда, білімнің объективтілігі күмән тудырмады. Ертедегі исламдық ойды қоспағанда, араб-мұсылман философиясында адамның өз бетінше білім алу қабілеті мойындалды және әртүрлі бағыттар бойынша әртүрлі білім стратегиялары жасалды. Сопылықтың ұстанымы ерекше болды, онда білімнің сенімділігі оның тұрақтылығымен байланысты емес, керісінше, Білім субъектісінің "шатасуымен" байланысты болды, өйткені білімнің түпнұсқалығы оның тақырыбына сәйкес келеді, ол уақытша өмірде бейнеленген және кез-келген басқа білім объектісінен ажыратылмайды. сол тақырыптың Мәңгілік тіршілігін сипаттайтын семантикалық континуумдағы айырмашылықтардың бекітілмеуіне байланысты. Білу қабілеті-адамның іс-әрекетке қабілеттілігінің бір жағы. Дәл осы қабілет, оның екі аспектісінде, практикалық және ойластырылған, классикалық араб-мұсылман философиясында адамның ерекшелігі ретінде қарастырылады, оны басқа заттардан ерекшелендіреді және түпнұсқаға жақындатады, дегенмен оның әртүрлі бағыттары егжей-тегжейлі түсіндіруде және екпін қоюда әр түрлі болады. Тек адам Мен Құдай мутазилизмдегі шынайы әрекет ретінде қарастырылады (әрекетті, ерік-жігерді қараңыз), ал адамның іс-әрекетінің автономиясы туралы мәселе метафизика мен этиканың басты мәселелерінің бірі болып табылады. Мутазилизмде адам іс – әрекетінің практикалық және теориялық аспектілерін терминологиялық өсіру туралы айту әлі де қиын (екеуі де "фи ' л" терминімен көрсетілген – іс – әрекет, дегенмен кейінірек біріншісі "Камал" - акт, ал екіншісі "назар" - болжам), дегенмен оларды қарастыру адамның Құдайдың аянына қарамастан жоғары шындықты білу қабілетін және оның іс-әрекеттерінің Құдайдың еркінен тәуелсіздігін растайтын теорияларында айқын көрінеді, бұл оның екі аспектісінде де адам іс-әрекетінің автономиясының ең түбегейлі тұжырымы болды. Бұл арабоязычном перипатетизме қайта бағдарлаулар жүріп жатыр на созерцательный аспект түсіну адами жетілдіру. Бір-бірінің дұрыстығын қамтамасыз ететін және әр кемелділікке ие болған үйлесімде ғана бір-бірімен тығыз байланысты екі жақ ретінде білім мен іс-әрекет идеясы тұтастай алғанда Ислам ойының тән ерекшелігін құрайды, мысалы, үнемі көрінеді., "сенім" ұғымының анықтамасында ('йман). Бұл идеялар перипатетиктер арасында мүлдем жоғалып кетпесе де, олар, мысалы, Әл-Фарабан, оның қайырымдылыққа қарама – қарсы қалаларды жіктеуінде байқалады-дегенмен, олар, мысалы, практикалық іс-әрекеттен таза және мінсіз білімнің басымдығы туралы идеядан төмен., ибн Снойнаны біріншісінің жетілмеген ұқсастығы ретінде қарастырады. Истракиттердің ұстанымы осыған жақын деп санауға болады, онда керемет білімді түсінуге баса назар мистикалық түсінікке қарай жылжиды. Исмаилизмде адам іс-әрекетінің практикалық және ойластырылған жақтарының тепе-теңдік қажеттілігі туралы түсінік қалпына келтіріледі, олар сәйкесінше жетілдірудің, этикалық және онтологиялық тұрғыдан қарастырылады, бір-бірінсіз мүмкін емес (кемелдік, ғибадатты қараңыз). Сонымен қатар, исмаилизмде, ерте араб тіліндегі перипатетизм мен истракизмнен

айырмашылығы, кемелділік беретін білім дискурсивті деп түсініледі, дегенмен оның бастапқы көзі жеке адамдар алған жоғары ақыл – ойлардың "қолдауы" (та'йидд) болып табылады. Сопылық үшін оның метафизикасының іргелі ерекшеліктеріне және олардың салдарына байланысты уақытты, себепті, іс-әрекетті түсіну үшін этикалық императивтерді негіздеудің қиындығы тән. Жауапкершілік тұжырымдамасының парадоксы шынайы және қиялдағы актерді бір-бірінен ажырату мүмкін еместігінен туындайды, сондықтан белсенділік пен ерік-жігердің болмауы бір-бірін жоққа шығаратын қарама-қайшылықтар болып қалады. Осыған байланысты этикалық жетілдіруді мақсатты әрекет ретінде негіздеу мүмкін емес, осыған байланысты "мінсіз адам" ұғымы "мораль туралы трактаттар" дәстүрінен және исмаилиттік құрылымдардан айырмашылығы, адамның түр ретінде этикалық емес, онтологиялық тұжырымдамасына айналады. Сонымен бірге, сопылықта бұл тұжырымның парадокстарын жұмсартатын моральдық максимумдар жасалды, оны сопылық метафизиканың нәзіктіктерімен толық таныс емес адамдар этикалық нигилизм ретінде қабылдауы мүмкін.

Қорытынды сұрақтар:

1. Исламдағы адам еркіндігін және жауапкершілігін сипаттаңыз
2. Әр ілім бағыттарына қысқаша адам мәселесіне сипат беріңіз
3. Араб философтарының адам мәселесіне жазған шығармаларын салыстырыңыз

Әдебиет тізімі:

1. К. Ермишина. Религиозная антропология. Учебное пособие. - М., 2016. – 368 с.
2. Алтаев Ж., Фролов А. Исламская философия. Учебник для высших учеб. заведений /. - Алматы : Қазақ Университеті, 2016. - 596 с.
3. Борбасова Қ.М., Рысбекова Ш.С. Діни антропология. –Алматы: Қазақ университеті, 2014.- 255 с.
4. Степанянц, М. Т. Восточная философия. Вводный курс / М. Т. Степанянц. - М. : ИФРАН, 2009. - [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.klex2.ru/733> (Глава IV - об антропологии ислама)
5. Корбэн Анри. История исламской философии./пер. с франц. и примечания с.

Дәріс тақырыбы: XIX ғасырдағы қазақ ойшылдарының антропологиясы

Дәріс мақсаты:

- **Когнитивті мақсат:** XIX ғасырдағы қазақ ойшылдарының адам мәселесіне қатысты көзқарастарын түсіндіру
- **Функционалдық мақсат:** Студенттерді қазақ халқының ойшылдарының антропологиялық көзқарастарымен таныстыру

Дәрістің негізгі терминдері: Қазақ, антропология, адам, ойшыл, философия, Құдай

Дәрісте қарастырылатын негізгі мәселелер:

1. Қазақ ойшылдарының әлеуметтік-философиялық, гуманистік көзқарастары (А.Букейханов, А.Байтұрсынов, М.Дулатов, С.Торайғыров, Ж. Ақпаев т.б.).
2. Шәкәрім Кұдайбердіұлының шығармасындағы адам мен Құдай болмысы

Дәрістің қысқаша тезісі

Абайша «халиқ», яғни жаратушыға «махлұқ», яғни жаратылыс ақылы жетпейді. Демек, діни мәселеде адам баласы қасиетті жазбаларға сүйенбесе, өзінің ойына сүйенуі – қате. Себебі, «оймен білген нәрсенің бәрі – «дәһрі», яғни бекер. Әйтсе де, «өзгені ақыл ойға қондырады». Дұрыс түсінікке жат дүниені адамның ақылы өз сана-сезіміне, ойына шақтап, ақылға сыймайтын дүниелерді өзін-өзі сендіру арқылы сіңіреді. Соның кесірінен, негізгі ислами ақиқаттан адасады, яғни «біле алмай бір Тәңіріні болдырады». Ақиқатты таппай, әртүрлі ойға еру – адамды шаршататын дүние. Сол үшін де ондай адам «талып ұйықтап, көзін ашысымен талпынып, тағы да ойлап зор қылады». Абай осы өлеңінде өзінің ахуалына таза ғылыми түсініктеме береді. Біріншіден, «көңілге шек, шүбәлі ой алмаймын», яғни адам ақылы жетпейтін, күнәлі ойларға бармайтынын жеткізіп отыр. Алайда, «сонда да оны ойламай қоя алмаймын» деген қатардан Абайды күнәдан қорқуы ізденістен шектеп қоймайтындығын аңғарамыз. Бірақ, ғылыми әрекетінің объективті көзқарастарға негізделгендігін «ақылдың жетпегені арман емес, құмарсыз құр мүлгуге тоя алмаймын» деген сөзінен аңғарамыз. Бір Тәңіріге сенім, Абайдың білуінше, адамның адамдығының һәм күллі махаббат, әділет сезімнің қайнары. Бірақ адам баласының сенім күші - Жаратушыны тану, яғни Алланың хикметін сезу деңгейіне тәуелді.

Абайдың иман туралы танымы оның қара сөзінен де білінеді.. Иманның екі түрі бар: бірі – якини (ақылмен илану) иман, екіншісі – тақлиди (біреуге еріп илану) иман.

Иманның түрі екеу деп білген Абай сәйкесінше ғибадатты да ішкі және сыртқы деп екіге бөледі. Сыртқы ғибадат – кәдуілгі бес парыз (иман келтіру, ораза, намаз, зекет, қажылық). Ішкі ғибадат деген не? Омардың (Аллаһ оған разы болсын) былай дегені риуаят етіледі: «Бір күні біз Аллаһ елшісінің (с.а.с) қасында отырғанымызда аппақ киімді, қою қара шашты, бойында сапар ізі көрінбейтін және арамыздан оны ешқайссымыз танымайтын бір адам келді. Ол пайғамбарымыздың тізелеріне тізелерін тиістіріп (қарсы) отырды да, екі қолын сандарына қойып: «Әй, Мұхаммед! Маған Ислам туралы хабар берші», - деді. Аллаһ елшісі (с.а.с): «Ислам дегеніміз-Аллаһтан өзге құлшылыққа лайық тәңір жоқ екеніне әрі Мұхаммед Оның елшісі екеніне куәлік етуің, намазды толық орындауың, зекет беруің, Рамазанда ораза ұстауың және жолын шамаң келсе үйге (Қағбаға) қажылық жасауың», - деп жауап қайтарды. (Әлгі адам): «Сен рас айттың», - деді. Ал біз оның сұрақ қойып, кейін растағанына таңқалыстық. Сонан соң ол: «Енді маған иман жайынан хабар берші», - деді. Аллаһ елшісі (с.а.с): «Иман дегеніміз-Аллаһқа, Оның періштелеріне, Оның кітаптарына, Оның елшілеріне, ақырет күніне иман келтіруің және тағдырдың жақсылығы мен жамандығына иман

келтіруің», - деді. Ол тағы да: «Сен рас айттың» - деді. Сонан соң: «Енді ихсан жайында хабар берші», - деді. Ол кісі (с.а.с): «Аллаһты көріп тұрғаныңдай құлшылық жасауың. Егер сен оны көріп тұрмасаң да ол сені көріп тұр», - деді. Әлгі адам: «Енді маған (Қиямет) сағаты жайында хабар берші», - деді. Сонда (пайғамбар с.а.с): «Сұралушы сұраушыдан артық білмейді ол жайын», - деді. Әлгі адам: «Онда маған оның белгілерінен хабар берші», - деп еді, ол кісі: «Күң өзінің ханшайымын туады және жалаңаяқ-жалаңбас қой соңындағы кедейлер биік үйлер салуда жарысатынын көресің», - деді. Содан соң әлгі адам кетіп қалды. Мен біраз уақыт өткіздім. Сосын ол кісі маған: «Әй, Омар, сұраушының кім екенін білемісің?» - деді. Мен: «Аллаһ пен Оның елшісі жақсырақ біледі», - деп едім, ол кісі: «Ақиқатында, бұл-Жәбірейіл. Ол сендерге діндеріңді үйрету үшін келді», - деді. Абайдың имани түсінігі Мұхаммед Пайғамбардың (с.ғ.с) осынау хадисіне негізделгенін мына өлеңінен аңғаруға болады:

«Алланың өзі де рас, сөзі де рас,
Рас сөз ешуақытта жалған болмас.
Көп кітап келді Алладан, оның төрті
Алланы танытуға сөз айырмас.

Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының шығармаларында, әсіресе, дастан, қиссаларында Құран, Інжіл (библия), Мұхаммед Пайғамбардың өмірге келуі, әлем жаратылысын, табиғат пен шариғатты жырлауынан ақынның Қытай, Араб, Орта Азия ақындарының еңбектерін терең білетіндігі, көне аңыздардан хабарының мол болғандығын аңғаруға болады. Ол еңбектерінің қатарында: «Жер мен көк», «Хаятбақшы», «Миғраж», «Пайғамбардың дүниеден өтуі» атты дастандары бар. Мәшһүр-Жүсіп Көпеев адамды тура жолға шақырғаны: Аллаға сыйыну, шариғат жолына түсу, «...Иманды адам» болу, құран Кәрімді Алланың нұры деп түсіну, мұсылман парыздарын орындау.

«Бір іске өкінбейін деп ойласаң ,
Нәпсіңнің достық айтқан алма тілін.
Нәпсінің кім құтылар хайласынан,
Залалы асып кетер пайдасынан.
Шайтанның щаман келсе сындыр белін.
Жаудың басы өз нәпсің бермейді ерік,
Қосақталып лағып тұр оған серік.
Жалғанда бары – жоғы - бәрі бір бәс,
Нәпсінің, жүрген жанның айдауында.
Денемізге жан берді жарық нұрдан,
Нәпсіміздің жаратты күшті зордан.
Нәпсі залыл болар ма мұндай күшті,
Ерікке қоймай бізді отқа алып ұшты.
Көп күнә қаріп қылды талай ерді,
Шайтанның құрған торы нәпсіге ерді.»

Мәшһүр - Жүсіпке құлақ түрсек, бүкіл мәселе нәпсіге келіп тірілетін көрінеді. Еріксіз адам үшін ақиқат ұғымы да жоқ. Еріктімін деген сөз-бармын деп айта алу деген сөз. Болмыстың, өзіңнің «бар» екендігін сырына, мәніне жете білген адам ерікті адам. Сонымен бостандықтың негізгі нәпсінің

тұтқынынан құтылу дегенге саяды. «Толық адам» болам десең, нәпсінді, менмендікті жоқ ет, жалдап адасқандарды, күнәһарларды жолға сал- деген сияқты үгіт-насихат айтады.

Шәкәрім дүниетанымында «дін» және «діншілер» деген қос ұғым қатар қолданылады. Дін мен діншілерді бір деп қарау Шәкәрім дүниетанымын түсінбестік болар еді. Діншілер — бұл, Шәкәрім дүниетанымында, шығармашылығында ерекше сынға ұшырайтын ұғымдардың бірі. Ал дінді ойшылдың «діншіл» ұғымынан бөлек түсінгені аңғарылады. Шәкәрім «діншіл» ұғымымен қатар өз өлеңдерінде «пәншіл» ұғымын да қатар қолданып, бұларға сыни көзқараста болған. Жұмысымыздың басты мақсаты Шәкәрімнің осы дін және діншілер жайындағы көзқарастарын талдау болып саналады. Шәкәрімнің пәншілдер туралы айтқан өлеңдерінің бәрінде діншілдер туралы дәл сол пәншілдерді сынағандай сыни көзқараста болғандығын аңғарамыз. Ол үшін Шәкәрім өлеңдеріндегі мына сөз тіркестеріне назар аударсақ жеткілікті: «Молдалардан дін сұрасаң, сандырақтар, сандалар», «Адасып діншіл азғанын, сынауға бұрдым бас», «Пәнші нанды бес сезімге, дінші адасты жолынан», «Пән жамылған әлімдер, дін жамылған зәлімдер» т.б. Бірақ Шәкәрім қолданған осы бірнеше сөз тіркестеріне қарап ол дінге қарсы болған немесе дінді қабыл алмаған деген пікірге баруға болмайды. Шәкәрімнің дінді өте терең мағынасында түсінген ойшылдардың бірі екендігіне дау жоқ. Шәкәрім тек бұрыс кеткен діншілдер мен діндерді ғана сынға алады. Олар, ойшылдың ойынша, өз жолдарынан адасқан болып саналады. «Дінші адасты жолынан», — деп тұр емес пе. Яғни, бар айтпақ ойы — діннің өз жолы бар, бірақ діншілер сол жолдан адасқан. Соны сынауға бұрдым бас дейді. Міне, Шәкәрімнің дін жайындағы көзқарастары туралы сөз қозғағанда осы мәселелер төңірегінен алшақ кетпеген жөн. Сонымен қатар Шәкәрім айтып отырған «дін жамылған зәлімдер» кімдер, оған да назар аударған жөн. «Бұл кездегі діндердің бәрі нашар», — дейді Шәкәрім. Бұған қарап Шәкәрім жалпы дінді терістеп отыр деп ойламау керек. Ол белгілі бір кезеңдегі тарап отырған діннің нашар екендігін ғана айтып отыр. Яғни бұдан сол діндерге қарап Шәкәрімнің оларға айтар өз ойының бар екендігін ұғынуға болады.

Бұл кездегі діндердің бәрі — нашар,
Ешбірі түзу емес, көңіл ашар.
Өңкей алдау, жалғанды дінім дейді,
Тексерсең ойың түгіл жаның сасар.
Әлемдегі діндердің түп мақсұты
Үш нәрседе бұлжымай құшақтасар:
Құдай — бар, ұждан — дұрыс, қиямет — шын,
Еш діннің мақсұты жоқ мұнан асар.

Қорытынды сұрақтар:

1. Қазақ ойшылдардың антропологиялық көзқарасы туралы
2. Абайдағы адам мәселесі
3. Суффизм
4. Шәкәрім дүние танымы

Әдебиет тізімі:

1. *Кудайбердиев Ш.* Три истины. — Алма-Ата: Казахстан, 1991. — С. 78.
2. *Кудайбердиев Ш.* Записки Забытого // *Ш.Кудайбердиев.* Записки Забытого. — Алматы: Ел, 1993. — С. 93.
3. Жұмабаев М. Шығармалары: Өлеңдер, поэмалар, кара сөздер. Алматы: Жазушы, 1989. 448
4. *Сегизбаев О.А.* Казахская философия XV – начала XX вв. — Алматы: Ғылым, 1996.
5. Рысбекова, Ш.С. Проблема бога в мировоззрении Абая : учеб.пособие / Шамшия Сайдағалиевна Рысбекова; КазНУ им. аль-Фараби.- Алматы: Қазақун-ті, 2007.- 131, [2] с
6. Нысанбаев А.Н Философия взаимопонимания. Алматы 2001. Глава 3. 102-147 стр.
7. Бегалинова К.К. Ментальная духовность казахской философии как целостной системы. - Алматы, 2014. - 163 с.
8. Нысанбаев А.Н. Тәуелсіздік. Демократия. Гуманизм. Алматы: Философия және саясаттану институты, 2006. 377 б.

Дәріс тақырыбы: XX ғасырдағы қазақ ойшылдарының антропологиясы

Дәріс мақсаты:

- **Когнитивті мақсат:** Қазақ ойшыларының адам жөніндегі көз қарасының мазмұнын бүгінгі таңдағы орнын анықтау
- **Функционалдық мақсат:** Студенттерді қазақ халқының ойшылдарының антропологиялық көзқарастарымен таныстыру

Дәрістің негізгі терминдері: Қазақ, антропология, адам, ойшыл, философия, Құдай

Дәрісте қарастырылатын негізгі мәселелер:

1. Қазақ ойшылдарының әлеуметтік-философиялық, гуманистік көзқарастары (А.Букейханов , А.Байтұрсынов, М.Дулатов, С.Торайғыров, Ж. Ақпаев т.б.).
2. Шәкәрім Кұдайбердіұлының шығармасындағы адам мен Құдай болмысы

Дәрістің қысқаша тезисі

Қазақ философиясының өткені мен бүгінін ғылыми зерттеу мәселесі халқымыздың рухани мәдениетін өркендету үшін аса маңызды екені белгілі. Тәуелсіздікке қол жеткізген соңғы ширек ғасырда елімізде ежелден қалыптасқан ұлт философиясының тарихи бастауларына, оның идеялық эволюциясына үлкен мән беріліп, көптеген ғылыми зерттеулер жүргізіліп жатқанын айта аламыз. Соңғы жылдардағы қазақ философиясының тарихына арналған 5 томдық топтаманы шығарудың қолға алынуы соның кепілі. Көршілес жатқан тәжік пен әзірбайжан халықтары өздерінің бірнеше

томдық ұлттық философиясына арналған ғылыми жинақтарының топтамаларын шығарып қойғаны да белгілі. Әрине, XX ғасырдағы қазақ қоғамындағы философиялық ойдың, оның ішінде құндылықтық бағдарлардың анықтала түсуі және халық арасында өрбіп отыруы жайлы көптеген еңбектер осы кезге дейін елімізде қазақ және орыс тілдерінде жарық көргенін айта келіп, олардың кейбіреулерінің біздің ғылыми-зерттеу нысанымызға, зерделеу бағытымызға өте жақын келетін мазмұны мен құрылымы бар екенін ескерте аламыз. Қоғамдық санадағы түбегейлі өзгерістерді алып келген XX ғасырдың соңы мен XXI ғасырдың басы көптеген құнды дүниелерді жаңаша баяндауға, зерделеуге мүмкіндіктер ашып берді. Міне соның арқасында қазақ қоғамының рухани әлемі шынайы бағалауын алып жатыр, халқымыздың нағыз рухани келбеті көрсетілуде.

Жалпы, XX ғасырдың философиялық ойы туралы жан-жақты тұжырымдар келтіру үшін, оның рухани бастаулары болған тарихи процестер мен рухани бастаулар туралы сөз қозғағанымыз жөн. Дүниеге Шәкәрім Құдайбердіұлы, Әлихан Бөкейханов, Ахмет Байтұрсынов, Мұстафа Шоқай, Сұлтанмахмұт Торайғыров, Міржақып Дулатов, Жүсіпбек Аймауытов, Мағжан Жұмабаев, Мәшһүр Жүсіп Көпеев және Мұхтар Әуезов сынды алыптарды сыйлаған XX ғасырдың бас кезеңі өзінің білім мен ғылымға деген ұмтылысымен ерекшеленді. Олардың көбісі Батыста білім алып келген ұлт азаматтары болатын. Міне сондықтан зиялылық биігіне көтерілген озық ойлы жандар халқының рухани әлемінің жетілдіруді қажет ететінін жақсы түсінген болатын. Жалпы даналыққа деген құрмет, бақытты іздеудің жолдарын анықтау түркілік әлемде ортағасырлардан бері орын алғаны белгілі. «Жел тұрмаса шөптің басы қимылдамайды» дегендей кез келген әлеуметтік құбылыстың дүниеге келуі, қоғамда өрбуі кездейсоқ емес. Өмірде барлық процестер бір-бірімен байланысып, себептік қатынаста болып, сабақтасып жатады. XX ғасырдың басында Ресейдің көптеген қалаларында жоғары және арнаулы білімдер алып келген қазақтың алдыңғы қатарлы азаматтары баспасөз ісімен үлкен жауапкершілікпен айналыса бастайды. 1911 жылдан 1915 жылға дейін «Айқап» журналы жарық көрді. Оның редакторы Мұхамеджан Сералин болатын. Журнал қазақ жеріндегі саяси-әлеуметтік ойдың аграрлы-демократиялық бағытын танытты. Қазіргі тарихи кезеңде еліміздің этноәлеуметтік кеңістігінде орын алып жатқан ұлттық бірегейліктің мәні – мазмұны және құрылымы туралы әртүрлі бағыттағы саясаттанулық мағынадағы пікірталастардың түпкі бастауы XX ғасыр басынан тарихи бастау алғанын байқаймыз. Өйткені, өзінің ұлттық өзіндік санасын зерделеуге, бағамдауға талаптанған, талпынған қазақ халқының зиялы өкілдері терең философиялық мағынадағы дүниетанымдық иірімдерге, мәселелерге де көңіл аударып, өмірдің шынайы мәні мен мағынасын іздеуге бет бұра бастағанын байқаймыз. Демек, ұлттық санада

ұлттық рухтың жаңа деңгейі қалыптасуының бастауы осы XX ғасырдың басындағы қазақ зиялыларының қоғамдық қызметімен дәл келеді.

Қорытынды сұрақтар:

1. Қазақ ойшылдарындағы адам мәселесі
2. Адам мен Құдай болмысы

Әдебиет тізімі:

1. *Құдайбердиев Ш.* Три истины. — Алма-Ата: Казахстан, 1991. — С. 78.
2. *Құдайбердиев Ш.* Записки Забытого // *Ш.Құдайбердиев.* Записки Забытого. — Алматы: Ел, 1993. — С. 93.
3. Жұмабаев М. Шығармалары: Өлеңдер, поэмалар, қара сөздер. Алматы: Жазушы, 1989. 448
4. *Сегізбаев О.А.* Казахская философия XV – начала XX вв. — Алматы: Ғылым, 1996.
5. Рысбекова, Ш.С. Проблема бога в мировоззрении Абая : учеб.пособие / Шамшия Сайдағалиевна Рысбекова; КазНУ им. аль-Фараби.- Алматы: Қазақун-ті, 2007.- 131, [2] с
6. Нысанбаев А.Н Философия взаимопонимания. Алматы 2001. Глава 3. 102-147 стр.
7. Бегалинова К.К. Ментальная духовность казахской философии как целостной системы. - Алматы, 2014. - 163 с.
8. Нысанбаев А.Н. Тәуелсіздік. Демократия. Гуманизм. Алматы: Философия және саясаттану институты, 2006. 377 б.

Дәріс тақырыбы: Синкреттік философиялық және діни ағымдардағы адам

Дәріс мақсаты:

- **Когнитивті мақсат:** Синкреттік діни ағымдардың адам мәселесіне деген көзқарасын анықтау
- **Функционалдық мақсат:** Студентті дінтанушы ретінде синкреттік философия мен діни ағымдардың антропологиясымен таныстыру

Дәрістің негізгі терминдері: Синкрет, дін, ағым, адам, теософия, антропософия, ілім, әлем, таным, Саентология, Агни-йога, Бірігу шіркеуі, Кришна, Бахаи

Дәрісте қарастырылатын негізгі мәселелер:

1. Теософия: әлемнің бейнесі, адам туралы ілім. Антропогонез, жоғары әлем туралы ілім, космология, негізгі өкілдері.
2. Антропософия: адам туралы ілім, жоғары физикалық әлем, таным теориясы, негізгі өкілдері.
3. Агни –Йога синкреттік діни философия.
4. Саентологиядағы адам
5. Бірігу шіркеуіндегі адам туралы ілім. Жаңа ғасыр қозғалысындағы

адам ұғымы

6. Кришна Санасы қоғамының адам туралы ілімі .

7. Бахаистік антропология.

Дәрістің қысқаша тезисі

Антропософия: Новоевроптың рационалды әдіснамасын қабылдау. ғылым мен философия, А. ғылыми анықталған фактілер мен құбылыстарды ажыратады. түсіндіру және оларды "сезімтал" білім туралы мәліметтермен толықтырады. "Антропософия бойынша Мен тек табиғатты білудің біржақтылығын да, жалпы мистиканың біржақтылығын да білетін және өте сезімтал әлемге енуге тырыспас бұрын, әдеттегі сана мен қарапайым ғылымда әлі белсенді емес, танымдық жан-дүниені дамытатын рухани әлемді ғылыми зерттеуді түсінемін.бұл енудің Өзін мүмкін етеді" (Р. Штайнер). Бұл жоғары қабілеттерге "имагинация" және "шабыт" кезеңдері кіреді – сәйкесінше бейнелі және сыртқы, сезімталдықты семантикалық қабылдау – және "түйсігі", тікелей. оның білімі. Супер сезімталдықтағы жетекші рөл. таным интеллектуалды түйсікке ("таза идеяларды қабылдау") және өткеннің архаикалық "инстинктивті" түсінігімен қарама-қайшы келетін жаңа, ақылға жауап беретін түсінікке ие. Мұның алғышарты-бұл білім. "таулар" шыңына жеттік болып табылады нравств. тұлғаның өсуі. "Рух туралы ғылым" (Geisteswissenschaft) ретінде А.оның зерттеу нәтижелері жалпыға қол жетімді тұжырымдамалық түрде көрсетілуі керек және тексерілетін гипотезалар ретінде қабылдануы керек деп болжайды.

Жаратылыстану әдіснамасын қайта қарастыруда А. табиғи-ғылыми т ұрғыдан келеді. и. в. Гетенің көзқарастары (бұл тұрғыда Р.Штайнер А. - ны "20 ғасырдың гетеранизмі" деп атады), табиғаттың осы немесе басқа Заңын өзіндік ерекшелігінде бейнелейтін "первофеномендерді" анықтау міндетін қойып, барлық алуан түрлі жеке организмді жою. жалпы морфологиядан алынған формалар. түрі (өсімдіктер мен жануарлардың Метаморфозы туралы гетев идеясы).

Адам құрамында физикалық, эфирлік және астралдық денелердің деңгейлері (Бейорганикалық, өсімдіктер мен жануарлар патшалығына сәйкес келеді), жанның ядросы (ерекше өзін – өзі) және бұдан әрі-үш жоғары рухани қағидат, қазіргі заманғы ғылым саласында ерекшеленеді. оның төменгі табиғатында жасырылған және болашақта дамуға жататын мемлекет. Қазірдің өзінде морфологиялық. адамның құрылымы оның жаны мен денесінің байланысының үш "сезімтал-сезімтал формасы" арқылы анықталады: ойлау мен сыртқы қабылдаудың негізі жүйке және сенсорлық жүйелер, сезімнің негізі – тыныс алу және қан айналымы, ерік негізі – метаболизм және аяқ-қолдардың қозғалысы. Эволюц. Дарвин мен Э. Геккельдің идеялары А. - да г. Е. Лессинг ұсынған реинкарнация гипотезасымен үйлеседі: "дене тұқым қуалаушылық заңына бағынады; жан өзі жасаған

тағдырға бағынады. Бұл адамның өзі жасаған тағдыр оны Карма деп атайды. Рух реинкарнация немесе реинкарнация заңына бағынады "(қараңыз: кн.: Штайнер Р. Теософия. М., 1915. Б. 67). Тарих барысында адамның даралануы инкарнациядан инкарнацияға дейін артады.

Саентологияда ақыл - ойды екі негізгі компоненті бар компьютермен салыстыруға болады: аналитикалық ақыл және реактивті ақыл.

Аналитикалық ақыл-ой ақыл-ойды білдіреді, ол ешқашан қателеспейді, ол адамның хабардарлық орталығы болып саналады ("Мен" немесе бастапқы тұлға). Бұл талдау компоненті стандартты жад банкіндегі сезіммен (сыртқы әлемнен келетін ынталандыру), психикалық суреттермен және естеліктермен жұмыс істейтін компьютерге ұқсас. Бұл жад Банкі туғаннан өлімге дейін — ояту кезінде де, ұйқы кезінде де — әр түрлі сезімдер арқылы берілетін ақпаратты алады, оны толығымен, хронологиялық ретпен, әртүрлі файлдарда (есту, визуалды, тактильді және т.б.) сақтайды. Бұл файлдар үнемі жұмыс істейтін аналитикалық ақылдың иелігінде сақталады және сақталады. Ол сақталған факсимилелердің көшірмелерін үнемі алады, оларды бағалайды, салыстырады, жеке адамның алдында туындаған мәселелерге дұрыс жауап алады. Жаяу жүру, машинкада теру және т.б. сияқты күнделікті тапсырмаларды орындау үшін пайдасыз ақпаратты пайдаланбай, адам игерген функцияларды басқаратын дайын контурлар жасайды. Негізінде, аналитикалық ақыл-бұл психикалық немесе психосоматикалық бұзылуларды тудырмайтын ұтымды, қатесіз жұмыс істейтін компьютердің бір түрі.

Аберрацияланған мінез-құлық инграммаларды сақтайтын реактивті ақылдың арқасында пайда болады. Соңғысы - бұл естеліктер емес. Олар ауырсыну, ес-түссіздік немесе анестезия сияқты сананың толық немесе ішінара жоғалуы кезінде алынған барлық сезімдердің барлық егжей-тегжейлерінде толық жазба.

Агни йога ілімі реинкарнацияға деген сенімді білдіреді. Адам миллиондаған жылдар бойы әртүрлі тұлғалардағы көптеген реинкарнациялар арқылы ұзақ эволюциялық дамудың нәтижесі болып саналады. Бұл үлкен бейсаналық ақпараттың қабаттары адам рухының тереңдігінде "ұйқыдағы даналықты" құрайды.

Ілім Карма мен қайта туылу циклдерінің болуын растайды, бірақ Шығыс түсінігінде емес — азап пен өлім циклі ретінде (сансара), бірақ әдетте еуропалық, "Жарық" — ағарту мен ағарту жолындағы қайта туылу циклі ретінде. Адамдар үшін ең маңызды заң Карма заңы деп аталады, ол нәсілдердің, тайпалар мен тұлғалардың, ежелгі және қазіргі карманың күрделі араласуы болып табылады. Карманың белгілі бір реттелуі мүмкін деп саналады.

Тірі этикаға сәйкес, адамзат "жұқа" және "тығыз" әлемдер арасында көпір салу міндетіне ие, осылайша оларды біріктіреді. Осыдан кейін "жоғары әлемдермен" байланыс орнатуға болады.

Бірігу шіркеуі – Мун адамзаттың бүкіл тарихы үш кезеңге бөлінеді деп санайды. Бірінші кезең — "Ыбырайымның дәуірі", адамзат ұрпағы қалыптасқан кезде. Екінші кезең — адамзат бүгінгі өркениетке дейін дамыған "Иса дәуірі". Сонымен, үшінші кезең — Жер бетінде дүниеге келген "Мунның дәуірі", оның пікірінше, Мәсіх орындай алмайтын "шынайы отбасын" құру үшін "қасиетті миссияны" аяқтау, өйткені оны шомылдыру рәсімін жасаушы Жақия "опасыздық жасады" және адамдарды шайтаннан "босатады". "Қабылдың ұлдары"), барлық" жақсылық қызметшілері ("Абельдің ұлдары" деп аталатын) Абельді өлтірген. Соңғы және Мун басқаруға келді және Мунның пікірінше, қазіргі отбасын алмастырды, бұл зұлым рухтардың құрылуы, оның ізбасарларының "отбасы" . Сонымен бірге, Мун Иса Мәсіх "қарапайым адам" деп санайды, тек құлаудан босатылған және Мәриямның Бас діни қызметкер Зәкәриямен заңсыз байланысынан туған.

Ұйымды зерттеген Британдық әлеуметтанушы және философ Айлин Баркердің айтуынша, "Бірлестік Шіркеуі" әлемдегі барлық діндерді біріктіре алатындығын растайтын хилиасматикалық дінді ұсынады. Ілім Киелі кітапты түсіндіруді қолданады.

Тарихшы И. Р. Григулевич Мунның ілімінің хилиастылығы Үшінші дүниежүзілік соғыс түрінде жақын "ақырзаманды" болжайды, оның барысында Мун ғаламның иесі болады. Бұл туралы Мунның тән сөздерінің бірі:

“Біз христиан дінін оң аяғымызбен өзімізге бағындырамыз, ал сол аяғымызбен коммунистік идеологияны басып, бағындырамыз. Содан кейін біз Құдайды жерге шақырамыз және бүкіл әлем біздікі болады.”

Кришна - қазіргі заманғы пұтқа табынушы секта, оның орталығында Үнді Кришна құдайына құрмет көрсетіледі. Көбінесе қала көшелерінде билейтін және дап дыбыстарына құлақ асатын Шығыс жарқын шапан киген адамдар тобын көруге болады: Харе Кришна!

Бұл орыс халқы барлық халықтар бір Кришна құдайына табынады деп сенетін сектанттық қайраткерлердің ұсынысына бой алдырды. Мәсіх - оның бейнелерінің бірі.

Шын мәнінде, христиан және Кришна руханияты полярға қарама-қарсы бағытталған. Інжілде Мәсіх туралы айтылған болса, ол шынайы Жарық болды (Ин.1. 9) санскриттегі Кришна сөзі қара дегенді білдіреді.

Кришна бхагавадгитте, Кришна үшін қасиетті мәтінде ұсынылған Кришнаның келбеті шынымен қорқынышты. Бұл көрініс зұлым және еріксіз жанмен бірге қиялдағы Құдайдың шайтандық мәні туралы айтады. Сектаның рухани тәжірибесі оның мүшелері біртіндеп Кришнаның "санасына" еніп, Кришнамен тікелей рухани байланыста болады деп болжайды.

Аяқ сол адепт жоғалтады ерік-жігер мен ақыл, делаясь қаруы демона. Мысалы, "жауынгер" Ойлау туралы әңгімелейді Материя, өлтірген бойынша повелению Кришна өзінің туыстары.

Мұндай адамдарға, кришнаиттердің көзқарасы бойынша, әділдік немесе күнәкарлық ұғымы енді қолданылмайды: олардың "махаббат қызметі" Кришна өлімнен кейінгі жоғары ғибадатханаларға кіруді қамтамасыз етеді.

Қатардағы кришнаиты насихаттайды өзінде бесстрастие, равнодушие ретінде таяу, сондай-ақ өзіне өзі. Олар оларды арамдайды деп сеніп, жануарлардың тамағынан бас тартады.

Сөзбе-сөз әрбір ереже кришнаитского оқу-жаттығу қарсы мағынасы бойынша воззрением христиан. Жарық пен қараңғылықтың арасында ортақ ештеңе болмайды.

Бхагавадгита мифологиясына сәйкес, Кришна – әдепсіз, өрескел Құдай. Бірақ қазіргі аудармашылар Кришнаның шопандармен махаббат көріністері аллегориялық, рухани мағынаға ие деп Айтады. Кришна теологтары адамдардың неке қарым-қатынасын күнә деп санайды және оларды тек ұрпақ өсіру құралы ретінде қабылдайды.

Міне, тағы да Киелі кітап пен неке махаббатын қастерлейтін шіркеуге қарама-қайшы.

Кришна антропологиясы жандардың реинкарнациясы туралы ілімге негізделген. Бұл ілімнің элементтері ежелгі уақытта христиан дініне Ориген философиясының әсерінен енген (III ғасыр). Бірақ шіркеу, жоғарыда айтқанымыздай, VI және VII ғасырлардағы соборларда оны айыптады.

Ақыр соңында, кришнаиттер өкіну туралы, христиандық рухани өмірдің негізгі сәті туралы сөз айтпайды. Әділдіктің орнына Кришнаға мойынсұну, бұл бақытқа уәде беру, ақымақ адамдарды аяусыз алдауды білдіреді. Бірқатар елдерде Кришна санасының Қоғамына қауіпті секта ретінде тыйым салынғаны кездейсоқ емес.

Бахаи сенімі адамның алғашқы мәні деп үйретеді оның өлмес жаны а, денеге тәуелді емес. жан адамға ғана тән, бірақ жануарлар мен өсімдіктерге емес. душқа арналған гель бар әрбір адамның бастапқы табиғаттан тыс мәні мен бөлігі, ал физикалық дене-бұл сущенің уақытша формасы - жердегі адамдардың қанауы. денесінен айырылған жан ұқсас тордан ұшып шыққан құс. ол жақындап келеді Құдайға оның жердегі өмірбаянының нәтижелеріне байланысты. бірқатар бахаи мәтіндерінде ұлы пайғамбарлардың жаны, керісінше қарапайым адамдардың жаны Құдай жаратқанға дейін жаратылды әлем. Құдайдың осы хабаршыларының жаны мәңгі өмір сүреді қарапайым қол жетімді емес аспан сфералары адам әңгіме өрбіді. абдул-баха өзіндік діни эволюционизмді ұстанды: "Табиғат әлемінде адам патшалыққа барар жолда адам бірнеше кезеңдерден өтті. дамуының әр кезеңінде ол өзінің қабілеттерін дамытты келесі сатыға және келесі күйге көшу. әзірге ол минералдар патшалығына жататын, ол қабілетке жеткен өсімдіктер патшалығына көшу. өсімдіктер патшалығында ол жануарлар әлеміне өту үшін қажетті өзгерістер сол жерден әрі қарай

сатыға немесе адам патшалығына өтті. осы саяхатта ол ықтимал адам болған.

Адамның денесі ерте ме, кеш пе өледі және жойылады, бірақ денесі қайтыс болғаннан кейін оның жаны өмір сүруді жалғастырады, бірақ басқаша өлшеу. бахаи жандар бастапқыда жақсы деп санайды, бірақ надандық адамдарды Құдайдан бөлді. оларға душ емдеу үшін жер бетіндегі тіршілікке Құдайдың хабаршылары, жер бетіндегі адамдарға надандықтан арылуға және жақсартуға көмектесетін мұғалімдер қажет. жеке түрдегі жердегі өмір тәжірибесі физикалық дене әрбір жанға өзінің рухани қабілеттерін – махаббат, жанашырлық, адалдықты дамыту үшін қажет, жомарттық және т. б. бұл рухани қабілеттер мен қасиеттер, әсіресе оның денесі физикалық қайтыс болғаннан кейін жанға қажет болады қабығының, конденсаторы ретінде чреве ана ұрық дамиды органдар-көз, құлақ, мұрын, қолдар мен аяқтар және т. б. қажет тек кейінірек, тәуелсіз жердегі өмірде.

Қорытынды сұрақтар:

1. Теософия және антропогинеиз туралы
2. Антропософия туралы жалпы түсінік
3. Кришнаизмдегі адам мәселесі
4. Саентологиядағы адам
5. Бахаидағы антропология

Әдебиет тізімі:

1. Эгильский, Евгений Эдуардович. Новые религиозные движения. Современные нетрадиционные религии и эзотерические учения. Учеб. пособие - М. : КноРус, 2017. - 224 с.
2. Борбасова К.М. Эзотерикалық ілімдер. Алматы. Қазақ университеті. 2014.
3. Горохов, Станислав Анатольевич. Религии народов мира. Учебное пособие. - М. : Кно Рус, 2015
4. Курт Зелигман. История магии и оккультизма. / Пер с англ. А. Блейз. Москва «КРОН-ПРЕСС», 2012. – 576 с. – Серия «Таинственный мир».
5. Папюс. Оккультизм. М. Наука. 2011
6. Мэнли П.Холл. Энциклопедическое изложение масонской, герметической, каббалистической и розенкрейцеровской символической философии. Санкт-петербург. 2011
7. Рене Генон. Символы священной науки. – М. Беловодье. 2011. – 480с.
8. Торчинов Е.А. Религии мира: опыт запредельного (психотехника и трансперсональные состояния). СПб., 2011
9. Элиаде М. Священное и мирское – М. 2011

Дәріс тақырыбы: Жаңа діни ағымдар іліміндегі адам және оның өмірінің мәні

Дәріс мақсаты:

- **Когнитивті мақсат:** Жаңа діни ағымдардың адамның өмірінің мәнін түсіндіру
- **Функционалдық мақсат:** Қазіргі таңдағы жаңа діни ағымдардағы адамның рөлін түсіндіру

Дәрістің негізгі терминдері:

Дәрісте қарастырылатын негізгі мәселелер:

1. Жаңа діни ілімдерге адам өмірінің мәні
2. Жаңа діндердегі сенушілердің әлеуметтік-психологиялық портреті.
3. «Сананы бақылау» мәселесіне қатысты пікірталастар.
4. Индоктринация. «Миды тазалау» әдістерінен жапа шекендер.

Дәрістің қысқаша тезисі

Діни ұйымның пайда болуы бұл құрылымның бір нысанға ұзақ айналу процесінің нәтижесі және бұдан бұрынғы діни қозғалыстардың салдары болып табылады. Дін социологиясында діни қозғалыс жаңа қоғамдық тәртіпті орнатуды мақсат еткен топтық қызмет ретінде қарастырылатын әлеуметтік қозғалыстың бір түрі болып анықталады. Әлеуметтік қозғалыс адамдардың өздерінің тілектері мен сұраныстарын іске асыра алмай, қоғамдық өмірге қанағаттанбай, алаңдаушылық сезімдерінен бастау алады. Дәстүрлі діни сенімнің рөлі әлсіреп, рухани тоқырау басталған кезеңде адамдар өз наразылықтарын эмоциямен, ұйымдаспаған түрде көрсетеді. Социологтар К. Даусон мен У. Геттистің берген топтамасы бойынша бұл әлеуметтік қозғалыстың төрт кезеңінің біріншісі болып табылады. Әр кезеңнің ерекшелігіне сай көшбасшы болады.

Бірінші кезеңнің көшбасшысы – үгіттеуші. Оның міндеті дәстүрлі көзқарастар мен сенімдерді жою, халықтың ашуын қоздырып, ұйымдасқан қозғалысқа қажетті жағдайға түрткі болу.

Екінші кезеңді әлеуметтік толқын ретінде анықтауға болады. Бұл кезеңде жаңа діни көзқарастар жүйесі пайда болады. Бұл сенімді қабылдаушылардың ойынша жаңа діндер әлеуметтік тәртіп орнатады, олардың өмірлерінің мәні ашылып, жеке бастарының жағдайы шешіледі. Халықтың эмоциональдық және әлеуметтік қобалжуы күшейеді. Діни көшбасшылар пайғамбарлық, көріпкелдік қасиеттерін жариялауымен мінезделеді. Бірақ, әлеуметтік қозғалыс белсенді қолдаушылары қанша көп болса да ұзақ уақытқа созыла алмайды. Діни қозғалыс өзінің мақсатын жүзеге асыру үшін, өзінің сыншылары мен оппоненттерінен қорғану үшін, қоғамда орнықты институт ретінде өзін көрсету үшін ол діни бірлестік түрінде ресми тіркеледі. Бұл үшін діни ұйымның қойған мақсатына жетудің топтық идеологиясы мен методтарының тұжырымдалуы керек, еңбекті бөлу жүйесі жасалуы керек, ұйымдағы билікті ресмилеу, ұйымның қатардағы мүшелерін бақылау, діни рәсімдерді реттеу мәселелері шешілуі міндетті. Бұл жерде көшбасшы үлкен рөл атқарады. Ол мемлекет немесе саяси

қайраткер сияқты өзінің жеке әулиелігіне қоса практикалық іскерлікті, ұйымдастырушылықты біріктіретін тұлға.

Үшінші кезеңде егер сөз әлемдік діндер туралы болса, онда діни қозғалысындағы миссионерлік потенциал күшейе түседі, олар жаңаша өмір сүрудің мүмкіншіліктерімен бөлісуге ұмтылушылық көрсету арқылы жаңа сенушілерді жинап, өзінің әлеуметтік базасын кеңейтуге ұмтылады.

Төртінші кезең діни қозғалыстың аяқталатын сатысы болып табылады. Институтциялану процесі шіркеудің жаңа әлеуметтік институт ретінде құрылуымен аяқталады. Бұл кезең орнықтылығымен, формализм мен конформизмнің күшейюімен, діни сенімдегі эмоцияның басылуымен, рухани өсуге қажетті потенцияның болмауымен мінезделеді. Осылардың себебінен сенушілер арасында наразылық туып, жаңа діни қозғалыстардың алғы шарттары жасалады. Көшбасшылық бұл жерде әкімшілік-бюрократиялық қызмет атқарып, қалыптасқан тәртіпті сақтауға бағытталады.

Діни қозғалыстың негізі сенушілер болағандықтан социологтар сенушілердің классификациясын жасауға бірнеше рет талпыныс жасады. Солардың бірі Габриэл Ле Браның классификациясы. Бұл зерттеу Франциядағы католик шіркеуінің материалдары бойынша жүргізілсе де, зерттеудің ғылыми тұжырымдарын дінтанушылар барлық христиандық конфессияларға қолдануға болады деп қабылдап отыр.

Габриэл Ле Браның ойынша дінге сенушілерді төрт топқа бөлуге болады: бірінші топ - шіркеуге қатысты «бөтендер» (бұл адамдар шіркеуден толық кеткен немесе ешқашан, ешқандай дінді ұстанбағандар); екінші топтағылар «мауысымдық конформистер» (шіркеуге тек жасына байланысты (мауысымдық) жасалатын ғұрыптарды: шоқыну, некеге отыру, жаназа шығаруды орындау мақсатымен келеді; үшінші топтағылар «тәртіпті діндарлар» (жүйелі түрде жексенбілік Құдайға құлшылықты атқарып отырады: күнәні мойындау, нан ұзу рәсіміне қатысады); төртінші топтағылар «екіжүзділер» немесе жауынгер діндарлар (бұл адамдардың діндарлығы діни міндеткерліктің шеңберінен шығып кетеді).

Бір діни ілімді мойындайтын және соған байланысты ғұрыптарды орындайтын дінге сенушілердің бірлестігі діни қоғам деп атайды. Діни қоғамдардың бірлестігі діни қауымдастықты немесе бірлестікті құрайды. Діни бірлестіктер біртіндеп қоғамдық тәртіпке икемделіп, өзінің ұйымдасқан жүйесін жасап алып, әлеуметтік институт ретінде шіркеуге айналады. Христиандықты зерттеудің негізінде М. Вебер мен Э. Трельч діни ұйымдардың дихотомиялық типологиясын ұсынды. Бұл типологияда діндер шіркеу және секта болып бөлінеді, («шіркеудің ішіндегі шіркеу») яғни шіркеудің ішінде пайда болып, кейін одан бөлініп шығады.

XX-шы ғасырдың екінші жартысында бұл зерттеуді американдық ғалымдар Р. Нибур мен Г. Беккер жалғастырды. Р. Нибур діни ұйымның даму сатысындағы сектадан шіркеуге

айналуындағы аралық кезеңді көрсету үшін деноминация ұғымын кіргізді. Г. Беккер қазіргі жаңа діни бірлестіктердің формасын культтер деп атауды ұсынды. Секта біртіндеп деноминацияға, одан кейін шіркеуге айналуы мүмкін, немесе өз дамуында осы кезеңдердің бірінде тоқталуы мүмкін. Діни ұйымдар өздеріне тән ерекшеліктеріне байланысты бөлінеді. Діни ұйымдарды түрге бөлгенде олардың ұйымдастырушылық жүйесі, зайырлы ортаға қатынасы (қоғамға, мемлекетке), азаптан құтқарылу жолының жүзеге асырылуы, сол ұйымға мүше болу ерекшелігі негізгі өлшемдер болып есептеледі. Өте көп және әртүрлі практикалар мен сенімдердің дін социологиясында «секта» терминімен түсіндірілетіндігінен діни бірлестіктерді классификациялау қажеттігі күшейе түсті. Осы орайда американдық социолог Брайн Уилстың ұсынған діни бірлестіктердің типологиясы дінтануда бірауыздан қабылданғандығын айта кету керек. Брайн Уилс секталарды үш көрсеткіші - дүниеге деген қатынасы, іс-әрекеті және сенімі бойынша салыстырып, секталарға тән келесі ерекшеліктерді атап көрсетті:

- 1) мүшеліктің еріктілігі;
- 2) мүшелікке кіру арнайы сынақтан кейін ғана мүмкін;
- 3) тек өз қоғамдарының ерекше екендігіне сенімділік;
- 4) өздерін таңдаулылардың қауымдастығы ретінде бағалау;
- 5) жеке тұлғаның өзін-өзі жетілдіріп отыруын талап ету;
- 6) қоғамның барлық мүшелерінің кереметтілігі;
- 7) дінге сенушілер діни сенімдерін спонтандық түрде көрсетеді;
- 8) пендешілік өмірге бейімделудің жоғары деңгейі;
- 9) әлеуметтік өмірге дұшпандық қарымқатынас;
- 10) тоталитаризм. Уилсонның өзі бұл көрсеткіштер жалпылама ортақ белгілер, жоғарыдағы мінездемелер діни бірлестіктерде біріккен түрде көрініс табады деп атап көрсетті. Осыдан келіп ол сектаға жатқызатын христиандық діни бірлестіктердің классификациясын береді.

1. «Үндеу таратушылар» - халық арасында евагелизация саясатын жүргізеді, Оларға халыққа үндеу жариялау тәжірибесі маңызды (Құтқару әскері, елуіншілер).

2. «Адвентистер» -Христостың Жер бетіне екінші рет келуі мен қалыптасқан тәртіптің жойылуына, дәстүрлі шіркеулер мен пенделік өмірді жоққа шығаруға акцент жасалады. (XIX ғасырда пайда болған британдық және американдық секталар: Иегова куәгерлері, мармондар, адвентистер).

3. «Пиеттер» - діндарлардың ойын өз-өзіне бағыттап, оларды әлеуметтік өмірден алшақтатады, оларда топтың ішкі моралі өте күшті және басқа діни ағымдарға индифферентті қарым-қатынас басым. 4. «Гностиктер» – христиандық ілімнің жаңа, эзотерикалық рухтағы түсіндірмесін ұсынады, өздерінің ілімдерін адептер біртіндеп қабылдайтын эксклюзивті деп жариялайды, қоғамдық құндылықтар мен мәдени стандарттарды қабылдайды (Христиандық ғылым, Жаңаша ойлау).

5. «Ғажайып жасау» – спиритизммен айналысатын діни бірлестіктер.

6. «Реформистер» – жалпы сектанттық топтардан тыс тұратын ұйымдар. Олар дүниеден баз кешіп, қоғамдық мәселелерден қашпайды, керісінше оларды қайырымды істермен шешуге ұмтылады. Деноминациядан айыру өте қиын сектанттықтағы маргиналдық категория (квакерлер)

7. «Утопистер» – дүниені өзгерту мақсатында дүниеден баз кешеді, бірақ барлығын өз ұйымдарынан бастауды қалайды. Уилсон ұсынған секталардың қысқаша сипаттамасынан өзінен-ақ «секта» категориясындағы жасырын күрделі мәселелердің бірі – ондағы сепаратизм мен изоляционизм этикасымен қатар («гностикистер» және «пиетистер») дүниені өзгертетін белсенді әлеуметтік қызмет пен азаптан құтқаратын жақсы хабарды жар салушы (үндеу таратушылар, адвентистер, реформистер) көптеген секталарға қажет уағыздау қатар жүреді. Бірақ біз қарапайым сана деңгейінде немесе конфессиональдық түсінік шеңберінде «секта» ұғымы жағымсыз діндердің анықтамасы немесе басқа дінге сенушілерді жағымсыз жағынан көрсету мақсатында қолданылатындығын көреміз. Мұндай көзқарастың қалыптасуына әр түрлі факторлар: мысалы, «басқа» діни бірлестіктің діни ілімі мен практикасы туралы мәліметтің аз болуы; бұл ұйым мүшелерінің өз әдептеріне қатал талап қоюы; шексіз билікті иеленген көшбасшысының болуы; қауымға жаңа мүше кіргізу мақсатындағы белсенді прозелитизм тағы да басқалар.

Қорытынды сұрақтар:

1. Жаңа діни ағымдағы адам мәселесі

2. Сенушілердің психологиялық портреті

3. Миды тазалау туралы

Әдебиет тізімі:

1. Евдокимов А.Ю. Новые религиозные движения. – М., 2011.
2. Яблоков И.Н. Основы религиоведения. – М., 2004.
3. Дворкин Сектоведение. Тоталитарные секты. – М., 2006.
4. Религии в Казахстане. Хрестоматия. в 2-х частях. – Алматы, 2002.
5. Чернышов В.М. Сектоведение. – Киев: Изд-во им. свт. Льва, папы Римского, 2005.
6. Баркер А. Новые религиозные движения. – СПб., 1997.
7. Тоталитарные секты: угроза XXI века. Материалы Международной конференции. – Нижний Новгород, 2001
8. Макдауэлл Д., Стюарт Д. Обманики. – СПб., 1997.
9. Ефимов И. Современные харизматическое движение сектанства. – М., 1995.
10. Куликов И. Новые религиозные организации России деструктивного и оккультного характера: Справочник Миссионерский Отдел Московского Патриархата Русской Православной Церкви. Информационно-аналитический вестник № 1. - Изд-е 2-е, переработ, и дополн. - Белгород, 1997. - 459 с.